

СЕМІОТИКА

НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ: ПРАКТИКУМ

Навчальний посібник

*Укладачка:
Наталія Хоменко*

СЕМІОТИКА НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ: ПРАКТИКУМ

Навчальний посібник

Укладачка: Наталія Хоменко

Київ
ГО «МНГ»
2026

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

СЕМІОТИКА НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ: ПРАКТИКУМ

Навчальний посібник

Укладачка: Наталія Хоменко

Київ
ГО «МНГ»
2026

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

Рекомендовано Вченою радою Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
(протокол № 6 від 27.01.2026 року)

Рецензенти:

- Домилівська Людмила** кандидатка філологічних наук, доцентка, виконуюча обов'язки завідувачки кафедри мовної підготовки Навчально-наукового центру «Інститут біології та медицини» Київського національного університету імені Тараса Шевченка: <https://orcid.org/0000-0003-0726-0801>
- Салтовська Наталія** кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри фольклористики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка: <https://orcid.org/0000-0002-6686-8633>

Укладачка:

- Хоменко Наталія** кандидатка філологічних наук, асистентка кафедри фольклористики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка <https://orcid.org/0009-0009-5403-5456>

С 30 **Семіотика** народної культури: практикум : навч. посіб. / Укл.: Наталія Хоменко / КНУ ім. Т. Шевченка ННІ філол. Каф. фольклор-и. — Електрон. дан. — Київ : ГО «МНГ», 2026. — 102 с. : табл.

ISBN 978-617-8285-54-8 (on-line)

Навчальний посібник присвячено аналізу традиційної культури як багаторівневої знакової системи. Видання містить практичні завдання, кейси та аналітичні вправи, спрямовані на формування навичок семіотичного аналізу фольклорних текстів, обрядових практик і культурних кодів.

Видання призначено для студентів спеціальності В12 Культурологія та музеєзнавство освітнього ступеня «бакалавр» за освітньою програмою «Етнокультурологія з поглибленим вивченням іноземної мови».

УДК 39:81'22(075.8)

ЗМІСТ

ЗМІСТ	4
ВСТУП	5
ЗМІСТ КУРСУ	8
ТЕМА 1. ВСТУП. ПРЕДМЕТ СЕМІОТИКИ КУЛЬТУРИ. СЕМІОТИЧНІ ШКОЛИ ТА НАПРЯМКИ.....	8
ТЕМА 2. ЗНАКОВІ ПРОЦЕСИ ТА СИСТЕМИ. СЕМАНТИКА, СИНТАКТИКА ТА ПРАГМАТИКА. ПОНЯТТЯ ПРО ЗНАК.	13
ТЕМА 3. ПОНЯТТЯ ПРО ТЕКСТ КУЛЬТУРИ ТА ЙОГО РІЗНОВИДИ (КОДИ).....	18
ТЕМА 4. ТРАНСЛЯЦІЯ ЗНАКОВИХ СТРУКТУР МІФУ В КОНТЕКСТІ СЕМІОТИЧНИХ МЕХАНІЗМІВ КУЛЬТУРИ	25
ТЕМА 5. РИТУАЛ ТА ДИНАМІКА СЕМІОТИЧНИХ СИСТЕМ.	32
ТЕМА 6. ЗВУКОВИЙ КОД ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ	39
ТЕМА 7. ОПТИЧНИЙ КАНАЛ ТРАНСЛЯЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ У ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ. СЕМІОТИКА ПОГЛЯДУ	45
ТЕМА 8. СЕМІОТИКА КОЛЬОРУ В НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ	53
ТЕМА 10. ЗНАКОВІ ФУНКЦІЇ ОДЯГУ В НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ. ВЕСТИМЕНТАРНИЙ КОД.	64
ТЕМА 11. ГУСТАТИВНІ, ОДОРАТИВНІ, ТАКТИЛЬНІ, ФІЗІОЛОГІЧНІ, МЕНТАЛЬНІ ЗНАКИ У НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ	68
ТЕМА 12. СИНКРЕТИЗМ КОДІВ У НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ. ПАРАДИГМАТИЧНІ ТА СИНТАГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ МІЖ ЗНАКАМИ У ТЕКСТІ КУЛЬТУРИ. СИНОНІМІЯ, ОМОНІМІЯ ТА ПОЛІСЕМІЯ ЯК РІЗНОВИДИ ПАРАДИГМАТИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ.....	72
СХЕМА ФОРМУВАННЯ ОЦІНКИ	77
РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ІСПИТУ	82
ПРИКЛАД ЗАВДАНЬ ДЛЯ МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ	87
РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА	89
СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ	96

ВСТУП

У сучасному гуманітарному дискурсі народна культура розглядається як складний семіотичний простір – динамічна система «текстів», де інформація передається через специфічні канали та кодові системи.

Навчальна дисципліна «Семіотика традиційної культури» покликана сформувати у студентів розуміння культури як семіотичного простору, де інформація передається через різні канали та кодові системи, для розуміння мови яких потрібне застосування семіотичних методик; показати різноманіття знакових засобів, які використовуються у традиційній культурі, механізми кодування інформації та процес знакоутворення; навчити розуміти властивості знака та знакових структур, бачити як організоване повідомлення, що воно виражає та за допомогою яких елементів (знаків) воно побудоване, що допоможе розшифрувати глибинні смисли культурних явищ.

Це видання є практичним орієнтиром для опанування дисципліни «Семіотика традиційної культури» та виступає логічним супроводом до лекційного курсу. Практикум орієнтовано на закріплення теоретичного матеріалу через виконання практичних завдань, що базуються на засадах семіотичного аналізу. Застосування цього методу дозволяє розглядати культурні феномени не як розрізнену сукупність елементів, а як цілісні знакові структури, що поєднують у собі смислове наповнення (семантику), правила внутрішньої побудови (синтактику) та контекстуальне функціонування (прагматику).

Структура курсу. Навчальний матеріал посібника структурований за двома змістовими частинами, що відповідають логіці викладання дисципліни. **Змістова частина 1. Теоретико-методологічні засади семіотики народної культури** присвячена формуванню базових теоретичних і методологічних засад семіотичного підходу до вивчення народної культури. У межах цього блоку розглядаються основні поняття семіотики культури, специфіка знака як одиниці культурної комунікації, типологія знаків і знакових систем, а також особливості функціонування культурних кодів у традиційному середовищі. Значна увага приділяється розумінню культури як тексту, механізмам семіозису, співвідношенню вербальних і невербальних форм знаковості, а також ролі семіотичного методу в аналізі фольклорних, обрядових і міфологічних явищ. Темі цієї частини закладають методологічну основу для подальшого вивчення конкретних кодів традиційної культури та виконання практичних і аналітичних завдань у межах курсу.

Змістова частина 2. Коди традиційної культури та канали комунікації зосереджена на аналізі основних кодів та знакових засобів, що функціонують у традиційній культурі, розглядаються особливості кодування інформації у традиційній культурі; семіотичний статус вербальних і невербальних повідомлень та їх подвоєння у різних знакових системах;

аналіз парадигматичних та синтагматичних відношень між знаками та синонімічних, омонімічних знакових відношень у традиційній культурі.

Ця частина курсу переносить увагу з теоретичних засад семіотики культури до безпосереднього «читання» традиційної культури як багатоковою знакової системи. У межах тем цього блоку розглядається, яким чином культура говорить через предмети, дії, простір, колір, звук тощо, перетворюючи повсякденні та ритуальні практики на насичені смислом культурні тексти.

Цей тематичний блок зосереджений на аналізі ключових кодів традиційної культури – предметного, візуального, акустичного, акціонального, тактильного, одоративного та ін. – і механізмів їхньої взаємодії в обрядових практиках та фольклорних текстах. Особливу увагу приділено синкретичній природі народної культури, у якій різні знакові системи не існують ізольовано, а утворюють складні смислові конфігурації, що активізуються в конкретних культурних контекстах.

Опановуючи матеріал другої змістової частини, студент вчиться розпізнавати знакові функції звичних, на перший погляд, елементів традиційного світу – речей побуту, жестів, рухів, кольорів, просторових орієнтацій, ритмів календарного та життєвого циклу. Саме тут семіотика постає не абстрактною теорією, а інструментом проникнення у внутрішню логіку традиційної культури, її символічні структури та механізми смислотворення.

Друга змістова частина курсу має виразний практико-аналітичний характер і створює умови для формування навичок комплексного семіотичного аналізу культурних текстів різної природи. Вона відкриває можливість побачити традиційну культуру як живу комунікативну систему, у якій кожен елемент «працює» на створення й передачу смислу, а кожна дія, форма чи річ стає носієм культурної пам'яті.

Значення для майбутніх фахівців. Чому варто вивчати цей курс? 🔍

Цей практикум – це ваш персональний інструментарій для дешифрування реальності. Ви навчитеся бачити світ не як сукупність розрізнених речей, а як цілісну систему повідомлень, що об'єднує смисли, правила та контексти. Традиційна культура – це не музейний експонат, це найскладніший шифр у світі, де кожен предмет, звук чи жест є носієм прихованого змісту.

Що ви навчитеся робити?

- **Зламувати культурні коди:** Ви дізнаєтеся, як побутові речі, дії, слова та звуки перетворюються на зашифровані послання.
- **Розуміти мову тілесності:** Ми проаналізуємо **тактильний канал** – від ритуальних обіймів та наступання ногою до магічних ударів предметами – і розкриємо їхнє справжнє знакове призначення.
- **Спілкуватися з «невидимим адресатом»:** Ви навчитеся інтерпретувати **фізіологічні реакції** (чхання, гикавку, свербіж, почервоніння) не як біологічні симптоми, а як репліки в діалозі з іншосвіттям.

- **Бачити архітектоніку культури:** Ми навчимо вас професійно оперувати синтактикою, семантикою та прагматикою знаків, розрізняючи парадигматичні та синтагматичні зв'язки в структурі традиції.

Це не просто теорія – це **прикладне розслідування**. Кожне завдання дозволяє працювати з живим фольклорно-етнографічним матеріалом:

1. **Аналізувати предметний світ:** Від сакральних амулетів-фетишів до знакових функцій звичайних речей (їжі, вбрання, реманенту).
2. **Слухати простір:** Вивчати акустичні коди та семіотику звуків у ритуальному контексті.
3. **Орієнтуватися в координатах смислу:** Розуміти, як дім, дорога чи межа диктують нам сценарії поведінки, коли поведінка є знаковою, а коли ні.

Семіотичний метод – це універсальний «ключ». Опанувавши його на прикладі традиційної культури, ви отримаєте інструмент для аналізу будь-яких сучасних систем: від моди та реклами до медіа-комунікацій. Адже механізми знакоутворення та подвоєння смислів залишаються незмінними.

ЗМІСТ КУРСУ

ЗМІСТОВА ЧАСТИНА 1.

ТЕМА 1. ВСТУП. ПРЕДМЕТ СЕМІОТИКИ КУЛЬТУРИ. СЕМІОТИЧНІ ШКОЛИ ТА НАПРЯМКИ.

Поняття про семіотику як науку. Предмет та завдання семіотики. Основні напрямки сучасної семіотики. Зв'язок семіотики з іншими дисциплінами. Основні семіотичні школи: Тартуська семіотична школа, Американська семіотична школа, Міжнародна організація семіотичних досліджень (IASS), Польський семіотичний гурток тощо. Структурно-семіотичний аналіз явищ традиційної культури.

Семінарське заняття 1.

Питання для обговорення:

1. Семіотика як наука.
2. Основні напрямки сучасної семіотики.
3. Світові семіотичні школи: аналіз діяльності.
3. Методологія семіотичного дослідження явищ традиційної культури.

Інтерв'ю з «семіотиком»:

У парах підготуйте імпровізоване інтерв'ю з відомим семіотиком (наприклад, Юрієм Лотманом або Чарльзом Пірсом). Один студент – «інтерв'юер», другий – «учений». Обговоріть:

- ◆ Що таке семіотика культури?
- ◆ Яке її місце в гуманітарних науках?
- ◆ Чи може культура «говорити»?

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізуйте діяльність відомих семіотичних шкіл (Тартуська семіотична школа, Американська семіотична школа, Міжнародна організація семіотичних досліджень (IASS), Польський семіотичний гурток), використовуючи доступні електронні джерела.

2. Складіть таблицю з порівнянням Тартуської, Американської та Польської семіотичних шкіл. Для кожної вкажіть:

- ◆ Засновників / ключових представників;
- ◆ Основні ідеї;
- ◆ Приклади досліджень;
- ◆ Вплив на розвиток семіотики культури.

Питання для самоконтролю

Загальне розуміння семіотики:

1. Що таке семіотика і чому її вважають наукою міждисциплінарного характеру?
2. Охарактеризуйте предмет та об'єкт семіотики.
3. Які основні завдання семіотики культури як наукової дисципліни?

Семіотичні школи:

1. Хто був засновником Тартуської семіотичної школи, і в чому полягають її ключові ідеї?
2. Які особливості має Американська семіотична традиція у вивченні культури?
3. Які дослідники входили до Польського семіотичного гуртка і які проблеми вони вивчали?
4. Яка роль Міжнародної асоціації семіотичних досліджень (IASS) у розвитку семіотики?

Методи і їх застосування:

1. У чому полягає відмінність між загальною семіотикою та семіотикою культури (традиційної культури)?
2. Що таке структурно-семіотичний аналіз?
3. Як за його допомогою можна досліджувати явища традиційної культури? Наведіть приклади.

Тестові завдання для перевірки знань

1. Що вивчає семіотика?

- A) Історію мистецтва
- B) Символи у філософії
- C) Знаки та знакові системи
- D) Літературні жанри

2. Хто вважається одним із засновників семіотики як науки?

- A) Зигмунд Фрейд
- B) Чарльз Дарвін
- C) Фердинанд де Соссюр
- D) Мішель Фуко

3. Яке з тверджень відповідає підходу Тартуської семіотичної школи?

- A) Основою є біологічна природа знаків
- B) Культура розглядається як текст
- C) Знаки виникають випадково
- D) Психологія як головний інструмент

4. До якого напрямку належить Чарльз Пірс?

- A) Тартуська школа
- B) Польська логічна школа
- C) Американська семіотична традиція
- D) Французький структуралізм

5. Що вивчає структурно-семіотичний аналіз?

- A) Взаємозв'язок між знаками та соціальними нормами
- B) Особистісні інтерпретації символів
- C) Структуру та функцію знаків у культурі
- D) Зовнішні прояви культурних феноменів

6. Яка з перелічених організацій об'єднує дослідників у галузі семіотики?

- A) UNESCO
- B) IASS
- C) ICOMOS
- D) ESA

7. Який із напрямів найтісніше пов'язаний із аналізом популярної культури?

- A) Польський логічний гурток
- B) Французький структуралізм
- C) Тартуська школа
- D) Американська семіотика

8. Що є предметом семіотики культури?

- A) Соціальні інститути
- B) Формальні структури знаків і логіка їх взаємодії
- C) Культурні знаки та коди
- D) Знаки і процеси комунікації в біологічних системах

9. Яке твердження найбільш точно описує цілі семіотики культури?

- A) Дослідити архітектуру як естетичне явище
- B) Вивчити знакову природу культури та способи передавання смислів
- C) Реконструювати хронологію культурних подій
- D) Розглядати культуру як сукупність звичаїв

10. Яке визначення найкраще характеризує «знакову систему»?

- A) Сукупність образів, що мають художню цінність
- B) Будь-який текст або об'єкт
- C) Сукупність знаків, що взаємодіють за певними правилами
- D) Спадкова інформація

11. Що було основною метою Тартусько-Московської семіотичної школи?

- A) Розвиток соціології мистецтва
- B) Вивчення семантики мови
- C) Створення універсальної моделі культури як тексту
- D) Розробка нових граматичних систем

12. Хто з учених запропонував термін «семіотика» у сучасному розумінні?

- A) Августин Аврелій
- B) Чарльз Пірс
- C) Іммануїл Кант
- D) Фердинанд де Соссюр

13. У чому полягає відмінність між семіотикою і лінгвістикою?

- A) Лінгвістика є загальною методологією для всіх гуманітарних наук, а семіотика є її вузьким прикладним розділом
- B) Лінгвістика вивчає лише письмові тексти, тоді як семіотика аналізує виключно усну народну творчість
- C) Семіотика охоплює всі види знакових систем, а не лише мовні
- D) Семіотика зосереджена лише на історії виникнення мовлення

14. Як називається процес створення і тлумачення знаків у семіотиці?

- A) Денотація
- B) Комунікація
- C) Семіозис
- D) Кодування

Ключ: 1 – С; 2 – С; 3 – В; 4 – С; 5 – С; 6 – В; 7 – D; 8 – С; 9 – В; 10 – С; 11 – С; 12 – В; 13 – С; 14 – С.

Рекомендовані джерела:

1. Івановська, О. (2012). *Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів*. К.: ВПК «Експрес-Поліграф».
2. Ділі, Дж. (2000). *Основи семіотики*. Перек. з англ. та наук. ред. Анатолій Карась. Львів: Арсенал.
3. *Семіотичний аналіз явищ культури* (2021). Монографія. К.: Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. URL: http://logic.net.ua/sites/default/files/Philosophy_Institute/Semiot_analys.pdf
4. Несен, І. (2008). Структурно-семіотичний аналіз та його застосування в етнологічних дослідженнях. *Етнічна історія народів Європи*. Випуск 25. С. 37 – 43. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2008/25/articles/4.pdf>

5. Мандебура О. (2010). Становлення української семіотики у працях Миколи Сумцова. *Етнічна історія народів Європи*. Випуск 33. С. 53 – 58. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2010/33/articles/9.pdf>
6. Константинов М. (2019). *Кіносеміотика Юрія Лотмана*. м. Горішні плавні: ПП Олексієнко В.В.

Відео матеріали:

7. What is Semiotics?
8. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=R7VA95JdbMQ>
9. Семіотика культури. Tartu Semiotics Videos.
10. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=GkFi9yFbjNg>
11. Лекція професора Пола Фрая (Paul Fry, Yale University) Семіотика та структуралізм. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VsMfaIOsT3M>

WEB сторінки зарубіжних семіотичних шкіл:

12. Центр семіотичних досліджень Тартурського університету. Semiootika rakenduskeskus. URL: <https://www.serake.ut.ee/>
13. Міжнародна асоціація семіотичних досліджень. The International Association for Semiotic Studies (IASS). URL: <https://iass-ais.org/>
14. Польське семіотичне товариство. Polskie Towarzystwo Semiotyczne. URL: <http://www.pts.edu.pl/>
15. Американський журнал семіотики. The American Journal of Semiotics. URL: https://pdcnet.org/pdc/bvdb.nsf/journal?openform&journal=pdc_ajs

а. ТЕМА 2. ЗНАКОВІ ПРОЦЕСИ ТА СИСТЕМИ. СЕМАНТИКА, СИНТАКТИКА ТА ПРАГМАТИКА. ПОНЯТТЯ ПРО ЗНАК.

Поняття «знакова система». Семіозис як знаковий процес. Відкриті та закриті знакові системи. Культура як сукупність знакових систем. Семіотична тріада: семантика, синтактика, прагматика. Структура знака у семіотиці. Семіотичний трикутник Фреге. Варіанти термінів, які представляють семіотичний трикутник (означник, означуване, план змісту, план вираження, сигніфікат, денотат, концепт, інтенціонал, десигнат тощо). Типологія знаків (Ч. Пірс, Ч. Морріс, Т. Гоббс).

Завдання для самостійної роботи:

1. Порівняйте семіотичні моделі знака (схема Фреге, трикутник Огдена–Річардса, схема Морріса).
2. Підберіть зразки знаків-іконів, знаків-індексів, знаків-символів у традиційній культурі.

Практикум «Порівняльний аналіз знакових систем у культурі»

 Мета: Розвинути вміння порівнювати структури знакових систем у межах різних культурних практик.

Завдання:

1. Оберіть дві знакові системи, наприклад:
 - ◆ Система жестів у побутовому спілкуванні та їх ритуальна символіка;
 - ◆ Система дорожніх знаків і система емодзі;
 - ◆ Традиційна вишивка та сучасний стріт-арт.
2. Для кожної системи:
 - ◆ Визначте її структуру (які елементи до неї входять, які правила побудови);
 - ◆ Застосуйте категорії семантики, синтактики та прагматики;
 - ◆ Опишіть, яку функцію виконує кожна система в культурі.
3. Порівняйте:
 - ◆ Чи є ці системи відкритими чи закритими?
 - ◆ Як змінюється семіозис в обох випадках?
4. Зробіть висновки: що вивчає семіотика культури на прикладі таких систем?

**Критерії оцінювання та вимоги
до виконання завдання**

Критерій	Опис
1. Визначення знакових систем	Чітке та коректне визначення обох знакових систем; зазначення їхніх основних характеристик.
2. Аналіз семантики	Опис значень, які кодуються в кожній системі; виявлення спільних та відмінних семантичних рис.
3. Аналіз синтактики	Визначення правил поєднання знаків у системах; розкриття структури та організації.
4. Аналіз прагматики	Розгляд функцій знакових систем у культурному або комунікативному контексті; мета використання.
5. Застосування прикладів	Використання конкретних прикладів або ілюстрацій для підтвердження аналізу.
6. Якість викладу і оформлення	Логічність, послідовність, грамотність викладу; оформлення у вигляді таблиці, тексту чи презентації.

 Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення понять «знак», «сигніфікат», «денотат», «семіозис», «семіосфера», «знакова система».
2. Назвіть три види знаків за Ч. Пірсом. Знайдіть власні приклади цих різновидів у традиційній культурі.
3. Які п'ять типів знаків виокремлював Ч. Моріс?
4. Які дві основні риси знака виділяв Ф. де Сосюр?
5. Що таке нульовий знак?
6. Що таке знакова система?
7. Назвіть основні ознаки знакової системи.
8. Яка це закрита та відкрита знакова система?

Тестові завдання для перевірки знань

- 1. Що таке «семіозис»?**
 - A) Вивчення міфів
 - B) Процес утворення та інтерпретації знаків
 - C) Наука про культурну спадщину
 - D) Метод археологічного аналізу
- 2. Хто є автором семіотичної тріади: семантика, синтактика, прагматика?**
 - A) Фрідріх Шлейєрмахер
 - B) Чарльз Морріс
 - C) Фердинанд де Сосюр
 - D) Ролан Барт

3. Яка з наведених характеристик відповідає семантиці?

- A) Вивчає відношення знаків до інших знаків
- B) Вивчає значення знаків
- C) Вивчає вплив знака на користувача
- D) Вивчає структуру текстів

4. Відкрита знакова система – це...

- A) Система, що має чітко обмежену кількість знаків
- B) Система, в якій можлива поява нових знаків і значень
- C) Система, в якій знаки мають багато значень
- D) Система, що використовується лише в ритуалах

5. Що з наведеного НЕ є елементом семіотичного трикутника Фреге?

- A) Знак
- B) Концепт (значення)
- C) Об'єкт (референт)
- D) Код

6. Символ за Ч. Пірсом – це...

- A) Знак, що схожий на об'єкт
- B) Знак, пов'язаний з об'єктом через причинно-наслідковий зв'язок
- C) Знак, значення якого встановлюється умовно
- D) Будь-який матеріальний предмет

7. Хто з перелічених дослідників НЕ є безпосередньо пов'язаний із типологією знаків?

- A) Чарльз Пірс
- B) Чарльз Морріс
- C) Томас Гоббс
- D) Юрій Лотман

8. Синтактика у семіотиці – це розділ семіотики, який вивчає...

- A) Способи перекладу знаків
- B) Зв'язки між знаками в системі
- C) Емоційну реакцію на знаки
- D) Соціальне значення знаків

9. Який із наведених прикладів є індексом за Пірсом?

- A) Слово «дерево»
- B) Фотографія дерева
- C) Сліди на снігу
- D) Малюнок дерева в стилі абстракції

10. Поняття «десигнат», «референт», «денотат» означають...

- A) Матеріальну форму знака
- B) Концептуальне значення
- C) Об'єкт, на який вказує знак
- D) Стиль сприйняття знака

11. Який із прикладів є знаковою системою?

- A) Сезонна зміна погоди
- B) Абетка Морзе
- C) Рух крові в організмі
- D) Біологічна еволюція

12. Що вивчає прагматика у межах семіотики?

- A) Структуру знакової системи та правила комбінації знаків
- B) Відношення між знаком і його інтерпретатором, контекст вживання знака
- C) Походження слів і їхню історичну еволюцію
- D) Співвідношення між знаком і позначуваним об'єктом у реальному світі

Ключ: 1 – B; 2 – B; 3 – B; 4 – B; 5 – D; 6 – C; 7 – D; 8 – B; 9 – C; 10 – C; 11 – B; 12 – B.

Рекомендовані джерела:

1. Ділі, Дж. (2000). *Основи семіотики*. Перек. з англ. та наук. ред. Анатолій Карась. Львів: Арсенал.
2. Івановська, О. (2012). *Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів*. К.: ВПК «Експрес-Поліграф». С. 211 – 236.
3. Кочерган, М. (2010). *Загальне мовознавство. Підручник*. Київ: Видавничий центр «Академія». С.161 – 180.
4. Селіванова, О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник*. Полтава: Довкілля-К. С. 122 – 139.
5. Chandler Daniel. *Semiotics for Beginners*. Електронне видання. URL: <http://visual-memory.co.uk/daniel/Documents/S4B/semiotic.html>
6. Morris, C. (1938) Foundations of the Theory of Signs. *International Encyclopedia of Unified Science*. University of Chicago Press. URL: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2364493_2/component/file_2364492/content

Відео матеріали:

1. The Basics of Semiotics (1): What Is a Sign? *PhiloSign*.
2. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8wwNrxXAYxY>
3. The Basics of Semiotics (4): Icon, Index, Symbol. *PhiloSign*.
4. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=t4miexCUZWg>
5. The Basics of Semiotics (2): The Three Correlates. *PhiloSign*.
6. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=RA6YVWT5cyk>
7. A Basic Understanding of Ferdinand de Saussure and Semiotics. *University Quick Course*. URL: Pt. 1 of 2:
<https://www.youtube.com/watch?v=uBm4Gx7Xe>
8. Pt. 2: <https://www.youtube.com/watch?v=p2Uiz-fJFmY>

ТЕМА 3. ПОНЯТТЯ ПРО ТЕКСТ КУЛЬТУРИ ТА ЙОГО РІЗНОВИДИ (КОДИ)

Мова культури як багатокодовий і гетерогенний семіотичний феномен. Ізоморфізм мови і культури. Визначення спільних ознак для класифікації культурних і мовних явищ. Модель культурологічної «драбини» М. Толстого. Етнолінгвістика і культурологічна географія: питання фіксації і картографування культурних явищ для створення Атласу духовної культури. Визначення меж явищ культури через ізоглоси, ізопрагми, ізодокси. Гетерогенність знаків культури на відміну від спеціалізованих знаків мови. Багатокодовість обряду як форми культури: синхронне використання різних знакових систем. Поняття коду культури (вербальний, акустичний, оптичний, предметний, акціональний, локативний, персональний тощо). Субстанціональні й концептуальні коди.

Семінарське заняття 2.

Теоретичні питання:

1. Поняття про текст культури та його різновиди (коди): вербальний, акціональний, або кінетичний/дієвий, реальний, або предметний, ментальний та ін.
2. Ізоморфізм структур мови та культури.
3. Семантичне мікрополе культурного терміна.

Теми для дискусії:

- ◆ «Традиційна культура вже не говорить до нас зрозумілою мовою – ми лише інтерпретуємо її як можемо».
- ◆ «Тексти культури можна редагувати так само, як літературні».

Завдання для самостійної роботи:

Есе (до 1000 слів):

◆ «Культура як багатокодовий текст: як ми «читаємо» традиції». У тексті обов'язково використати приклади з власного досвіду або спостережень за локальною культурою.

◆ Напишіть критичний огляд, у якому оцініть аргументацію, подану на лекції, щодо ізоморфізму мови та культури. Чи є ця модель переконливою? Чи бачите ви винятки?

Практикум: Порівняння мовної та культурної семантики певної одиниці мови культури.

 Мета завдання:

З'ясувати, як значення одиниці мови виявляється у мовному вжитку (словниковому значенні) та в культурному контексті (символіка, обрядовий контекст тощо).

□ Кроки виконання:

1. Оберіть одиницю мови культури

Це може бути слово, фразеологізм, символ, жест, предмет, що набуває значення у певному культурному контексті. *Наприклад: «хліб», «віник», «дзеркало», «коло», «рушник», «веселитися», «стрибати», «червоний» тощо.*

2. Визначте мовну семантику

◆ Знайдіть тлумачення цього слова/одиниці у словнику.

◆ Опишіть, яке лексичне значення має ця одиниця у мові (буквальне значення, граматична форма, стилістичне забарвлення, синоніми).

Наприклад: Дерево – багаторічна рослина з твердим дерев'янистим стовбуром і гілками, яка має листя або хвою.

3. Розкрийте культурну семантику

◆ З'ясуйте, яке значення ця одиниця має у культурі (використання в обрядах, у фольклорних текстах тощо).

◆ Яких символічних значень вона набуває у певному культурному контексті.

◆ Можна використати приклади з фольклору, обрядів, звичаїв, мистецтва тощо.

Наприклад: Дерево – знак, що символізує зв'язок між світами (світове дерево), сакральний, або демонічний локус, метафору людини тощо.

4. Зробіть порівняння

◆ Визначте, у чому різниця і подібність між мовним і культурним значенням.

◆ Як культурна семантика збагачує або змінює буквальне значення.

📄 Форма подання:

- Обсяг: 1–2 сторінки (приблизно 200 – 400 слів)
- Структура:
 1. Обрана одиниця
 2. Мовна семантика
 3. Культурна семантика
 4. Порівняння
 5. Висновок (2–3 речення про значення такої роботи для розуміння культури)

Поради:

- Обирайте одиницю, яка вам знайома або цікава.

- Можна проаналізувати одиницю з української культури або порівняти її з іноземною (за бажанням).

- Використовуйте приклади, щоб краще ілюструвати культурний контекст.

Приклад аналізу

✓ **Одиниця мови культури: Віник**

1. Мовна семантика

Мовна семантика слова «віник» відображена в словникових дефініціях:
Віник – знаряддя для підмітання, зроблене з пруття, гілок, соломи тощо.

◆ Це денотативне значення, пов'язане з утилітарною функцією об'єкта – прибирання, очищення простору. У комунікативному вжитку лексема має нейтральне значення, актуалізується в побутовому контексті.

2. Культурна семантика

У культурному просторі віник / мітла набуває символічного значення, що значно розширює його функціональне поле. Це вже не просто предмет побуту, а маркований об'єкт культури, тісно пов'язаний з обрядами, віруваннями, заборонами.

◆ **Ключові символічні значення:**

Ознака	Символічне тлумачення
Знаряддя очищення	Символ очищення простору від зла, нечистої сили
Контакт із «нечистим»	Сам може бути носієм негативного: використаний віник часто викидали в «нечисті» місця, спалювали у вогнищі
Локативна характеристика	Віник ставлять біля порогу, дверей, печі, щоб захистити від чужого, демонічного
Жіночий маркер	Активний у жіночих обрядах – весільних, родильних, лікувальних
Магічний інструмент	Об'єкт оберегу, лікування, наврочення, захисту; знаряддя як у позитивній, так і негативній магії
Темпоральна ознака	Актуалізується у «нечистий» час (ніч, періоди святкувань, Купала)
Акціональна роль	Об'єкт кидання, підвішування, переливання через нього води, їзди верхи, підпалювання тощо
Просторове маркування	Часто пов'язаний із «межовим» простором: поріг, межа, хлів, перехрестя тощо
Стихія «мертвого» / сухого	Сухий матеріал – символ мертвого, тому заборонено торкатися ним дітей, худоби

◆ **Амбівалентність символу:** Віник може одночасно символізувати захист і загрозу, очищення й порчу, залежно від обрядового контексту, мети, виконавця дії.

3. Порівняльна таблиця

Параметр	Мовна семантика	Культурна семантика
Денотат	Побутовий предмет для прибирання	Той самий предмет, але включений у ритуальну систему як сакрально значущий об'єкт
Сигніфікат	Засіб прибирання	Символ межі між чистим і нечистим; засіб відганяння, очищення, захисту чи, навпаки, носій негативної сили
Функції	Утилітарна	Магічна, оберегова, ритуальна, лікувальна, знешкодження, очищення тощо
Вираження	Лексема «віник»	Конкретний предмет, або та сама лексема, але з культурно навантаженим значенням, реалізована в обрядах, звичаях, табу
Контекст уживання	Побут, господарство	Родильні, весільні, поховальні обряди; святки; захист від пристриту; лікування; господарські ритуали
Персональна маркованість	Немає	Часто пов'язаний із жіночою роллю; проте трапляється і в «чоловічих» обрядах (наприклад, скотарських)
Темпоральна прив'язка	Вживання без часової маркованості	Прив'язаний до межових моментів часу: ніч, зміна сезону, особливі календарні дні

4. Висновок

Віник – це яскравий приклад амбіфункціонального символу в мові культури: одночасно побутовий предмет і магічний об'єкт. Його ритуальна функція охоплює спектр дій – від очищення до насилання порчі. У культурному коді цей предмет маркується локативно (поріг, кут, дах, огорожа), темпорально (нечистий час), персонально (жіночий/чоловічий обряд) і прагматично (залежно від мети – зцілення, захист, вигнання).

Його універсальна глибинна функція – відгінна, що має різні реалізації: захист, очищення, лікування, оберіг, а також, у зворотному варіанті, порча, наврочення, псування. Усе це формує семантико-функціональне поле лексеми «віник» у традиційній культурі.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте поняття «текст культури» та «культурний термін».
2. Як ви розумієте явище культурно-мовного ізоморфізму?
3. Культурологічна драбина М. Толстого.
4. Розшифруйте наступні терміни: ізоглос, ізопрагм, ізодокс.
5. Де і навіщо вони використовуються?
6. Що таке код культури?
7. Які це субстанціональні та концептуальні коди?
8. Що таке мова культури? У чому її відмінність від звичайної мовної комунікації?

Тестові завдання для перевірки знань

1. Що таке «багатокодовість» культури?

- A) Використання багатьох мов у культурі
- B) Синхронне використання різних знакових систем (вербальної, візуальної, предметної тощо)
- C) Зашифровані смисли у текстах культури
- D) Кодування інформації через цифрові медіа

2. Що означає термін «ізоморфізм мови і культури»?

- A) Випадковий збіг деяких форм
- B) Структурна подібність мови та культури як знакових систем
- C) Незалежність культури від мови
- D) Злиття мови і культури в єдине ціле

3. Яка роль просторового коду у культурі?

- A) Відображає часові межі обряду
- B) Визначає місце дії і організацію простору
- C) Структурує учасників обряду
- D) Зв'язаний виключно з тілесними рухами

4. Яке значення має акціональний код в обрядах?

- A) Визначає зміст і форму дії, руху
- B) Визначає місце проведення обряду
- C) Описує вербальні повідомлення
- D) Контролює час проведення обряду

5. Який код пов'язаний із часом і тривалістю обряду?

- A) Вербальний
- B) Темпоральний
- C) Соматичний
- D) Акціональний

6. Чим відрізняються концептуальні коди від субстанціональних?

- A) Вони мають звукову природу
- B) Вони поєднують знаки за змістом, а не за формою
- C) Вони використовуються тільки в обрядах
- D) Це діалектні форми

7. До яких типів кодів належить вербальний код?

- A) Концептуальний
- B) Ритуальний
- C) Субстанціональний
- D) Магічний

8. Укажіть приклад концептуального коду:

- A) Пісня, виконана на весіллі
- B) Слово «калина»
- C) Символ нареченої, виражений через рослину, предмет, пісню тощо
- D) Картина із зображенням дерева

9. Встановіть відповідність:

Елемент	Тип коду
Дії учасників ритуалу	A) Персональний
Місце в «червоному куті»	B) Вербальний
Дружки, світилки, бояри	C) Акціональний
Весільна пісня	D) Локативний

10. Що означає «вторинне значення» елемента коду?

- A) Застаріле значення
- B) Символічне значення, яке накладається на первинне
- C) Неправильне значення
- D) Наукове тлумачення

11. Які функції виконують культурні коди? (оберіть декілька варіантів)

- A) Табування
- B) Магічне підсилення
- C) Механічна реплікація
- D) Систематизація та категоризація світу
- E) Літературна адаптація

Ключ: 1 – B; 2 – B; 3 – B; 4 – A; 5 – B; 6 – B; 7 – C; 8 – C; 9 – Дружки / A, Пісня / B, Дії / C, Місце / D; 10 – B; 11 – A, B, D.

Рекомендовані джерела:

1. Янковська, Ж. (2021) *Символічні коди української культури: навчально-методичний посібник (для викладачів, учителів, учнів та студентів спеціальних закладів загальної середньої й вищої освіти)*. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія».
2. Bachmann-Medick, Doris (2012). Culture as Text: Reading and Interpreting Cultures. *Travelling Concepts for the Study of Culture*. С. 99-119. Режим доступу:
https://www.academia.edu/4067771/Culture_as_Text_Reading_and_Interpreting_Cultures

3. Толстой, Н. (1995) Язык и народная культура: Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. М.: Индрик. URL: <https://djvu.online/file/hvKtv9M8m5Tc0>
4. Толстая, С. (2010). *Семантические категории языка культуры. Очерки по славянской этнолингвистике*. М.Е Книжный дом «ЛИБРОКОМ». URL: <https://djvu.online/file/o90hxSI4szOcw>
5. Moszyński, K. (1934-1936) Atlas kultury ludowej w Polsce. Kraków, zesz. 1 – 3.

ТЕМА 4. ТРАНСЛЯЦІЯ ЗНАКОВИХ СТРУКТУР МІФУ В КОНТЕКСТІ СЕМІОТИЧНИХ МЕХАНІЗМІВ КУЛЬТУРИ

Формування міфу як знакової системи. Витоки міфу. Діахронічна структура міфу. Поняття про епюр. Способи адаптації та переосмислення міфів у сучасних культурних контекстах. Ідеологічне й символічне навантаження міфу в різних культурних середовищах. Радянський міф.

Завдання для самостійної роботи:

Оберіть один із практикумів і виконайте вказане завдання за поданою методикою.

Практикум 1. Історичний епюр.

1. Знайдіть та опишіть діахронічну структуру окремих елементів фольклорної одиниці (на рівні сюжету, мотиву, образу тощо).

Ключові поняття для роботи:

• **Діахронічна структура** – зміни, які відбувалися з елементом протягом історичних епох.

• **Історичний епюр** – розгортання елемента в часі, коли його зміст і форма змінюються відповідно до зміни соціального укладу, релігії, побуту, ідеології тощо.

• **Реліктові пласти** – найдавніші смислові нашарування, що зберігаються в пізніших формах.

• **Багат шаровість** – наявність кількох історичних пластів у межах одного образу або мотиву.

□ Кроки для виконання завдання:

◆ 1. Оберіть елемент та віднайдіть його приклади у фольклорному матеріалі

Наприклад:

- Казковий образ (Змій, Баба-Яга, Тридев'яте царство)
- Сюжет чи мотив (змагання, випробування тощо)
- Пісенний образ (образ нареченого у весільних піснях, образ парубка у колядках).

◆ 2. Опишіть його форму

- Що цей елемент означає сьогодні?
- Як він функціонує у тексті?

◆ 3. Побудуйте історичний епюр

Простежте історичні пласти в межах цього елемента:

- Вкажіть найдавніший шар (міфологічний/зооморфний/астральний)
- Середній історичний пласт (соціально-побутовий)

○ Новітнє осмислення (релігійне, християнізоване, літературне, ідеологічне)

Наприклад: Образ тридев'ятого царства

1. Ліс / Острів Буян → збиральницько-мисливська доба
2. Підводне царство → рибальство
3. Пасовиська → скотарство
4. Сади / Ниви → землеробство
5. Металеві палаци → Мідний, Бронзовий, Залізний віки

◆ 4. Знайдіть релікти

- Виявіть «залишки» давнішого змісту в сучасній формі (якщо такий є)

◆ 5. Підготуйте опис структури

Опис має містити:

- Назву обраного елемента
- Його короткий опис у сучасній формі
- Діахронічний аналіз: етапи, їхній зміст, приклади
- Висновок: яку роль відіграє ця багатошаровість у культурному

контексті

Форма подачі результату:

- Текстовий аналіз 1–2 сторінки
- За бажанням – схема, таблиця, історична карта образу
- Можна проілюструвати прикладами з народної творчості, літератури, сучасної культури

Практикум 2. Виявлення міфологічних знакових структур у медіапросторі

 Мета: Навчитися розпізнавати приховані міфологеми в сучасних медіа-текстах, рекламі, піснях, блогах тощо.

□ Кроки виконання:

1. Виберіть об'єкти аналізу

- Оберіть 2–3 медіа-тексти: рекламний ролик, кліп, інтерв'ю, пост у соцмережах, трейлер фільму тощо.
- Зробіть скріншоти або збережіть покликання.

2. Проаналізуйте символіку

- Опишіть первинний рівень повідомлення (що ви бачите буквально – предмети, люди, написи).
- Зверніть увагу на кольори, музику, жести, повторювані образи.
- Визначте ключові символи.

3. Визначте наративи / архетипи

- Який сценарій закладено в тексті: «герой долає перешкоди», «прихід спасителя», «відродження» тощо?
- Які архетипи використовуються – Герой, Учитель, Матір, Бунтівник?
- Які ідеологічні або культурні смисли «пришиті» до зображення/ тексту?

4. Оцініть культурну функцію міфу

- Що ця історія пропонує як «норму»?
- Чи є це натуралізацією певних ідеологічних чи споживчих установок?

5. Оформіть звіт

У письмовій формі:

- Описані медіа-тексти
- Виявлені знаки та наративи
- Аналіз їхнього впливу на уявлення про реальність

Практикум 3. Міфи сучасності та аналіз картини світу сучасної людини

Мета: Виявити сучасні міфи та знакові структури, через які вони транслюються, з опорою на медіа, масову культуру, повсякденність.

□ Кроки виконання:

1. Підготуйтеся до дослідження

- Перегляньте популярні серіали, рекламні кампанії, стрічки соцмереж, пісні, новини.
- Зверніть увагу на повторювані теми, символи, фрази.
- Записуйте приклади, які здалися вам виразними.

2. Визначте основні міфи сучасності

- Сформулюйте 2-4 поширені наративи (наприклад: «успіх через технології», «індивідуалізм – головна чеснота», «особистісна свобода» тощо).
- Поміркуйте, які цінності і моделі поведінки вони пропагують.

3. Ідентифікуйте знакові структури

- Які візуальні, звукові, вербальні коди передають ці міфи?
- Приклади: логотипи (Apple – міф технічного прориву), слогани («Just do it»), візуальні архетипи (успішний чоловік у костюмі), кольори (чорний – елітність, рожевий – емоційність).

4. Проаналізуйте функцію міфу

- Яку роль відіграє цей міф у суспільстві?
- Які поведінкові моделі нав'язує? Які соціальні ролі формує?
- Чи натуралізується цей міф (чи сприймається як «очевидна істина»?)

5. Оформіть звіт

У письмовій формі подайте:

- Виявлені міфи
- Знакові елементи, що їх транслюють
- Приклади з медіа або культури
- Висновки про роль у сучасній культурі цих міфів

Практикум 4. Аналіз радянського міфу як знакової структури

Мета: Проаналізувати, як радянська ідеологія створювала і підтримувала міф за допомогою знаків, образів, текстів.

□ Кроки виконання:

1. Вивчіть контекст

- Ознайомтесь з ідеологією, соціальним устроєм, культурними кодами СРСР.
- Зверніть увагу на образ «радянської людини», «героя праці», «ворога народу».

2. Виберіть приклади

- Знайдіть ілюстрації, плакати, сцени з фільмів, гасла, пісні, художню літературу.
- Відберіть 2-3 ключових приклади (наприклад, плакат із колгоспником, сцена з фільму).

3. Проаналізуйте семантику символів

Наприклад:

- Що означають серп і молот?
- Яке значення мав образ Сталіна, піонера, червоного кольору?
- Чи ці знаки мають міфологічне підґрунтя?

4. Опишіть механізми натуралізації міфу

- Як міф «героїчного минулого» або «щасливого майбутнього» впроваджувався через школу, медіа, свята?
- Як ідеологічна реальність ставала буденністю?

5. Оформіть звіт

У письмовій формі подайте:

- Основні риси радянського міфу
- Приклади знакових структур
- Висновки щодо їх ідеологічної та культурної функції

Додаткові поради для всіх практикумів:

- Можна оформити результат як презентацію або есе з ілюстраціями.
- Вітається залучення візуального матеріалу (кадри, скріншоти, цитати).

Питання для самоконтролю

1. Які три основні джерела (витоки) формування міфу виділяють дослідники?
2. Які одиниці аналізу характерні для кожного з трьох витоків міфу: психологічного, структурного та історичного?
3. Чому окреме вивчення міфу в межах лише одного з підходів є недостатнім?
4. Як міф організовує навколишній світ людини та впливає на її соціальну сферу?
5. Яким чином міф виступає формою комунікації та трансляції культурного досвіду?
6. Чому міф можна вважати нульовим рівнем семіозису?
7. Як у міфі співвідносяться мова і мовлення, діахронія і синхронія?
8. Яку роль у міфі відіграє структурна жорсткість послідовності подій (наприклад, ініціація)?

Тестові завдання для перевірки знань

1. **Що означає твердження, що міф є «панхронічним»?**
 - A) Він змінюється залежно від часу
 - B) Він одночасно присутній у минулому, теперішньому і майбутньому
 - C) Він має лінійний хронологічний розвиток
 - D) Він не має часової прив'язки
2. **У чому полягає сутність трансляції міфу, згідно з інформаційною моделлю?**
 - A) Виключно в запам'ятовуванні текстів
 - B) У механічному повторенні ритуалів
 - C) У кодуванні, передачі, декодуванні та рецепції інформації
 - D) У вигадуванні нових міфів
3. **У чому полягає функція радянського міфу у структурі масової культури СРСР?**
 - A) У формуванні естетичного плюралізму
 - B) У забезпеченні автономії індивіда
 - C) У моделюванні та нормуванні соціальної поведінки
 - D) У стимулюванні економічної конкуренції
4. **Як радянський міф зазвичай взаємодіє з історичними фактами?**
 - A) Ігнорує історію повністю
 - B) Трансформує факти відповідно до ідеологічного наративу

- C) Відтворює історію з документальною точністю
- D) Спростовує будь-яку інтерпретацію минулого

5. Яку роль відіграє образ «передовика праці» у радянському міфі?

- A) Символ антигероя
- B) Приклад маргінального типу поведінки
- C) Архетипічний образ служіння колективу
- D) Елемент сатиричного образу

6. Як міф функціонує у процесі трансляції культурних кодів?

- A) Як об'єктивне знання
- B) Як нейтральне повідомлення
- C) Як інструмент впровадження нормативних значень
- D) Як статистичний опис подій

7. Як транслюється міф у масовій культурі згідно з семіотичним підходом?

- A) Через виключно письмові тексти
- B) Через систему нормативних законів
- C) Через повторювані образи, гасла та символи
- D) Через особисту інтерпретацію споживача

8. Яке значення має міф у процесі формування ідеологічного нарративу?

- A) Деконструює домінантні ідеї
- B) Знецінює політичні символи
- C) Натуралізує соціальні конструкції та подає їх як «природні»
- D) Є джерелом невизначних інтерпретацій

Ключ: 1 – B; 2 – C; 3 – C; 4 – B; 5 – C; 6 – C; 7 – C; 8 – C.

Рекомендовані джерела:

1. Лисюк, Н. (2003). *Матеріали до курсу «Міфологія у світлі міждисциплінарних підходів»*. Київ.
2. Лисюк, Н. (2002). Прагматичні функції міфу. *Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць*. К.: ВПЦ «Київ. ун-т Т. Шевченка». С. 167-180. URL: <https://www.academia.edu/125763747/>
3. Павлюк, Л. (2006). *Знак, символ, міф у масовій комунікації*. Львів.
4. Колотило, В., Зубрицька, Л. (2009). Архаїчні та сучасні політичні міфи: спільне та відмінне. *Філософські проблеми гуманітарних наук. Збірник праць*. Київ. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11417.html>
5. Гогохія, Н. (2008). Міфологічна картина світу радянської людини 1920 – 1930-х рр. *Бахмутський шлях*. №3-4. С. 117–122.

6. Гогохія, Н. (2010). Радянські історичні міфи на сторінках української дитячої преси в другій половині 1930-х рр. *Історичні записки: Зб. наук. праць*. Луганськ, 2010. Вип. 26. С. 43 – 49.
7. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/762-nani-hohokhiya-radyanski-istorychni-mify-na-storinkakh-ukrayinskoyi-dytyachoyi-presy-v-druhiy-polovyni-1930-kh-rr?tmpl=component&layout=default>
8. Війна і міф: невідома Друга світова. Онлайн видання. URL: <https://cdvr.org.ua/29918/2022/05/25/>
9. Зашкільняк, Л. (2015). Радянські історичні міфи в сучасній українській історіографії: «старе вино в нових міхах». *Світло й тіні українського радянського історіописання: Матеріали міжнародної наукової конференції, Київ, 22–23 травня 2013 р.* К.: Інститут історії України. С. 17 – 30. URL: <https://archive.org/details/ubl2015/page/6/mode/2up>
10. Зашкільняк, Л. (2009). *Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні*. Львів.

ТЕМА 5. РИТУАЛ ТА ДИНАМІКА СЕМІОТИЧНИХ СИСТЕМ.

Ритуал як головний механізм пам'яті в дописемній культурі. Особливості організації інформації у ритуалі. Ритуальний текст традиції. Часовий та просторовий характер ритуального тексту. Символічні та несимволічні форми поведінки. Специфіка включення ритуальної поведінки в неритуальну сферу і навпаки.

Семінарське заняття 3.

Теоретичні питання:

1. Семіотизація світу в ритуалі.
2. Семіотика поведінки у традиційній культурі (ритуальна та профанна поведінка).
3. Етикетні форми поведінки (гостинність, обмін дарами, застілля, трапеза).
4. Ритуал та етикет як форми впорядкування вияву емоцій.

Теми для дискусії:

Етикет vs ритуал: чи є етикет спрощеним ритуалом, чи це окрема форма соціальної регуляції зі своєю логікою та функціями?

Як змінюється ритуал, коли його контекст переноситься із сакральної сфери в розважальну (наприклад, обряд у форматі фестивалю)?

У чому відмінність між «живою» традицією і «музейною» (формально збереженою, але втраченою для повсякденного життя)?

Завдання для самостійної роботи

Практикум 1. Польове спостереження «Місцевий ритуал»

□ **Кроки виконання:** Оберіть локальну ритуальну подію (церемонія в університеті, шкільний випуск, релігійне богослужіння, весілля/поминальний обряд, корпоративний ритуал тощо) – поспостерігайте або перегляньте запис/фотозвіт. Складіть звіт (600-900 слів):

- опис події (контекст, хронологія, учасники);
- ідентифікація ритуальних модулів (напр., вхід, вітання, центральний момент, фінал);
- семіотична карта: 6 знаків (жести, предмети, слова, просторові маркери) + їх інтерпретація;
- коротка рефлексія: як ритуал підтримує групову ідентичність / контролює поведінку?

Додайте 3 – 5 фото/схем (якщо можливо).

**✓ Зразок виконання завдання на прикладі посвяти у Гогвортс
(із серії книг Джоан Ролінг «Гаррі Поттер»)**

Церемонія Розподілу у Гогвортсі

I. Опис події (контекст, хронологія, учасники)

Контекст. Церемонія Розподілу (Sorting Ceremony) – перший важливий ритуал, який переживає студент-першокурсник у Гогвортсі. Вона відбувається під час Великої вечери в Залі Великого Замку, за участю усіх мешканців школи. Церемонія формалізує вступ учня до певної «спільноти дому», що стає ключовою підгрупою соціального й емоційного життя студента.

Хронологія (скорочено):

1. Вступ першокурсників у Велику залу (процесія зі списком і світлом свічок).
2. Промова Директора/ головних осіб (коротке вітання).
3. Виступ/ пісня Шапки-Розподільниці (іноді) – встановлення значущості акта.
4. Сам акт Розподілу: по одному студенту підходять до шапки; шапка «оголошує» дім.
5. Аплодисменти, схвалення, перехід до святкового бенкету – реінтеграція.

Учасники: першокурсники, старшокурсники, викладачі, Директор (члени адміністрації), головні фігури дому (капітани, старости), музиканти. Подія носить і публічно-офіційний, і емоційно-колективний характер.

II. Ритуальні модулі

1. **Процесія і входження** – перехід із зовнішнього («Маглівський світ») у ритуальний простір (Велика зала).
2. **Легендизація / настанова** – розповідні елементи (пісня шапки), які створюють ритуальну смислову рамку.
3. **Центральний акт – Розподіл** – перформативний момент, що робить перехід офіційним.
4. **Публічна санкція** – оплески, вигуки, визнання спільнотою; підтвердження нового статусу.
5. **Святкова трапеза / реінтеграція** – спільний бенкет, який закріплює приналежність.
6. **Перманентне підкріплення** – повсякденні механізми (общини, система балів, ритуали дому), що продовжують дію посвяти.

III. Семіотична карта – 6 ключових знаків та їх інтерпретація

1. Шапка-Розподільниця (Sorting Hat)

- ◆ *Форма:* старовинний зачарований капелюх, що «говорить».
- ◆ *Означуване:* судження про характер і приналежність; вона – «текст», що читає індивіда і присвоює йому роль.

◆ *Функція:* перформативний акт (слово шапки створює статус); джерело легітимізації.

2. Кольори та емблеми домів (шалики, щити)

◆ *Форма:* кольорові килими, шалики, герби будинків.

◆ *Означуване:* візуальна марка приналежності; ідентифікація «своїх» і «чужих».

◆ *Функція:* групова солідарність, видима ідентичність у просторі.

3. Велика зала зі свічками (простір)

◆ *Форма:* величний зал з плаваючими свічками, столами домів.

◆ *Означуване:* сакралізований простір інституції; «священна» арена ритуалу.

◆ *Функція:* концентрує увагу, створює сцену для перформативного акту.

4. Спільна трапеза (бенкетні страви, тронні місця)

◆ *Форма:* багатий бенкет, розсадження по домах.

◆ *Означуване:* їжа як символ прийняття і гостинності; спільне «освячення» новоприбулих.

◆ *Функція:* соціальне об'єднання, «посвідчення» приналежності через спільний ритуал їжі.

5. Система балів і чаші дому / Кубок Домів (House Cup, points)

◆ *Форма:* скарбнички, годинникові пісочниці (у фільмах – перли/пісок), Кубок.

◆ *Означуване:* постійне оцінювання поведінки; символ конкурентної ієрархії між групами.

◆ *Функція:* механізм регуляції поведінки – мотивація до оцінки і відповідальності.

6. Пов'язки префектів, палички, емблеми керівництва дому

◆ *Форма:* значок префекта, стрічка, привілеї.

◆ *Означуване:* делегований статус, канал внутрішньої дисципліни.

◆ *Функція:* підсилює ієрархію, робить контроль локальним (через старших студентів).

IV. Коротка рефлексія: як посвята підтримує групову ідентичність і контролює поведінку

Посвята в Гогвортс – типовий ритуал ініціації: вона переводить індивіда з «поза-спільнотного» стану (новоприбулий, ще не вписаний) до статусу повноправного члена спільноти дому. Цей перехід відбувається не тільки юридично (отримання «статусу»), а передусім символічно: за допомогою шапки, гучних звуків, кольорів і публічного визнання.

Ритуал формує комунітас – короткочасну і інтенсивну спільність між першокурсниками під час церемонії, а далі – стабільні групи (домівська ідентичність), яка впливає на дружні мережі, поведінку та самоідентифікацію. Система балів (House points) – це постійний механізм

дисципліни: вона не лише винагороджує «правильну» поведінку, але й робить її видимою та порівнюваною. Роль старших (префекти, капітани) інституціалізує внутрішній контроль: правила і санкції виконуються «знизу» (одними студентами щодо інших), а не лише «зверху».

Лімінальність (стан між) – важлива риса: першокурсники тимчасово перебувають у невизначеності (до акту Розподілу), що сприяє сприйнятливості до символічної інтервенції (шапка, промова). Після ритуалу вони вбудовані в ритуально легітимовану систему ролей і правил.

Нарешті, ритуал містить елементи іронії й ігрової стилізації (гра «хто ти за характером?»), що робить інкорпорацію привабливою – і це важливий ресурс соціальної легітимації: посвята одночасно і серйозна, і розважальна, що знижує опір і підсилює емоційну залученість.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть символічні і несимволічні «жанри» поведінки та охарактеризуйте специфіку їх взаємодії.

2. Поясніть механізми семіотичного подвоєння світу в ритуалі (використання різних знакових систем, заборони та приписи щодо застосування певних знаків, інтенсифікація засобів виразності у ритуалі, специфіка комунікації між «своїм» та «чужим» тощо).

3. Назвіть засоби забезпечення стійкості ритуального тексту у часі (дублювання інформації, її розсіювання по різних рівнях ритуального тексту та інші).

4. Чим відрізняється пам'ять культури ритуального типу від пам'яті пізніших епох?

5. Чому для культури, заснованій на запам'ятовуванні, важливі мнемонічні засоби? Наведіть приклади таких засобів.

6. Чому синтагматика ритуальних текстів має переважно часовий, а не просторовий характер?

7. Наведіть приклад «цитати з ритуалу» в побуті та поясніть, як вона змінює статус події.

8. Поясніть, чому стереотипні повідомлення можуть мати інформаційну цінність, навіть якщо не несуть нового змісту.

9. Які відмінності й спільні риси між ритуальним вираженням емоцій і побутовим емоційним реагуванням?

10. Як у первісних формах дарування розумілося віддарювання (відповідь даром)? Чим воно відрізнялося від економічної операції?

11. Розкрийте «парадокс гостинності» – подвійний характер гостя як потенційної загрози і як сакральної фігури (гостя-Бога). Як це формує ритуал прийому?

Тестові завдання для перевірки знань

1. Чому стереотипні повідомлення в ритуалі можуть мати інформаційну цінність?

- A) Вони завжди містять нові факти
- B) Вони зберігають та відновлюють знання, що з часом розмиваються
- C) Вони полегшують інтеграцію в традицію
- D) Вони замінюють писемність

2. Яка особливість семіотичної системи усної ритуальної культури?

- A) Використання лише письмових текстів
- B) Однорідність та спрощеність знаків
- C) Надмірність і взаємозамінність знакових елементів
- D) Відсутність будь-яких символів

3. Чому синтагматика ритуального тексту має часовий характер?

- A) Через відсутність календаря
- B) Тому що ритуали завжди прив'язані до природних явищ
- C) Бо основою організації є календарні цикли, а не просторове розташування знаків
- D) Через випадковість проведення ритуалу

4. Що є ознакою виродження ритуалу?

- A) Посилення сакралізації
- B) Збільшення ролі імпровізації
- C) Підпорядкування ритуалу побуту
- D) Перехід до письмової форми

5. Яка сфера найбільш насичена «цитатами з ритуалу»?

- A) Господарська діяльність
- B) Ігрова поведінка
- C) Політична діяльність
- D) Архаїчні обряди

6. Чому у традиційних громадах гість отримував найкраще місце за столом?

- A) Щоб продемонструвати щедрість господаря
- B) Бо це було правилом сакрального етикету
- C) Щоб гість міг наглядати за господарем
- D) Бо гість завжди був старший за віком

7. Що з наведеного найбільш повно відображає ритуальний характер частування?

- A) Страви готувалися лише жінками
- B) Черговість подачі страв та використання обрядових формул

- C) Страви подавалися одночасно всім гостям
- D) Частивання відбувалося у певний час

8. У чому полягає парадокс архаїчного дарування?

- A) дар вигідніший для того, хто приймає, ніж для того, хто дає
- B) дар часто більш «вигідний» тому, хто дарує, ніж тому, хто приймає: демонструє багатство й ставить отримувача в залежність
- C) дари ніколи не повертаються
- D) дар завжди є формою торгівлі

9. Який може бути наслідок порушення звичаїв гостинності в багатьох традиціях?

- A) отримання відмови у прихистку
- B) сакральна образа, яка може мати соціальні або навіть надприродні наслідки для спільноти
- C) негайна грошова штрафна санкція
- D) без наслідку, це на власний розсуд господаря

10. Яке традиційне уявлення надавало гостю особливого статусу в обрядовій логіці?

- A) гість розглядався виключно як земний торговельний чи матеріальний партнер
- B) віра в теофанію – можливість появи Бога або його посланця в образі мандрівника, через що гостя могли сприймати як посланця надприродного світу
- C) гість автоматично вважався небезпекою і потенційним ворогом, якого потрібно відсторонити
- D) гість був лише соціальним індикатором статусу господаря (маркер честі), без жодного сакрального значення

11. Кейс:

Господар дізнається, що гість із ворожого роду. За давніми звичаями, що він має зробити?

- A) Відмовити в гостинності, щоб уникнути ризику
- B) Виконати ритуал прийому гостя, адже він перебуває під захистом звичаю
- C) Запропонувати лише їжу, але без ночівлі
- D) Перевірити гостя ритуальними питаннями перед частиванням

12. Кейс:

На весілля в селі приїжджає делегація з іншої місцевості. Господарі розсаджують гостей так, щоб вони сиділи поруч із найстаршими членами громади.

Питання: Який сенс має така дія з точки зору традиційної гостинності?

- A) Демонстрація соціальної ієрархії

- В) Символічне надання почесного місця чужинцям
- С) Намір контролювати поведінку гостей
- Д) Прагнення показати, що чужинці рівні з місцевими у правах

13. Кейс:

Громада дізнається, що господар не прийняв мандрівника, бо не мав достатньо їжі для частування.

Питання: Якою буде реакція громади згідно з традиційними нормами?

- А) Його зрозуміють і пробачать
- В) Засудять, бо відмова від гостинності вважається порушенням честі
- С) Запропонують поділитися запасами, щоб уникнути повторення ситуації
- Д) Змусять сплатити штраф

Ключ: 1 – В; 2 – С; 3 – С; 4 – С; 5 – В; 6 – В; 7 – В; 8 – В; 9 – В; 10 – В; 11 – В; 12 – В; 13 – В.

Рекомендовані джерела:

1. Боряк, О. (2006). *Україна: етнокультурна мозаїка*. Київ : Либідь. 328с.
2. Волкова, Г. (2021). *Ритуал у збереженні та трансляції культурних цінностей*: дис. ... док. філос. : спец. 034 – культурологія. Київ. URL: https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/dysertatsii/Volkova_dysertazija.pdf
3. Коржик, А. (2017). *Семіосфера трапези в українському фольклорі*: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0417U004528>
4. Литвиненко, А. (2022). Антропологія дарообміну як феномен культури. *Науковий Вісник КНУТКТ*. № 31, 2022. С. 148 – 154. DOI: <https://doi.org/10.34026/1997-4264.31.2022.267537>
5. Нівня, Г. (2008). *Ритуал як символічна форма соціальної комунікації* : дис. канд. філос. наук : спец. 09.00.03. Одеса. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0418U004073>
6. Русавська, В. (2016). *Гостинність в українській традиційній культурі*: навч. пос. Київ : «Видавництво Ліра-К».

ЗМІСТОВА ЧАСТИНА 2

ТЕМА 6. ЗВУКОВИЙ КОД ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Семіотика звуку в традиційній культурі. Опозиція звук (шум) – тиша (мовчання) як головна категорія звукового коду культури. Знакові функції голосу. Семіотика мовчання. Мовчання як атрибут смерті. Функціональне навантаження звуконаслідувань у фольклорі. Звукові табу. Регламентація та функція обрядового співу.

Семінарське заняття 4

Теоретичні питання:

1. Акустичний канал та його кодові системи у традиційній культурі.
2. Магічна функція голосу в захисних ритуалах.
3. Специфіка обрядового співу (ритуальне інтонування, гендерна та соціальна стратифікація).
4. Акустичні маркери свят і перехідних моментів у році.
5. Семіотика мовчання у традиційній культурі.

Теми для дискусій:

Чи можна вважати голос людини у традиційній культурі «засобом магії» на рівні зі словом чи жестом?

Чому свист у народних уявленнях водночас сприймався як магічний засіб і як табу?

Чому тиша асоціюється з потойбіччям і смертю? Чи ця символіка актуальна й у сучасному світі (наприклад, хвилина мовчання)?

Як ритуальна какофонія (безлад звуків) могла виконувати магічну функцію? Чи існують сучасні практики, де шум стає способом «вигнання» або очищення?

Завдання для самостійної роботи

I. Дослідницьке завдання:

1. Зробіть міні-польове дослідження: запитайте у старших людей:
 - які звукові прикмети вони знають (вие собака – до чиєїсь смерті)?
 - які табу (не свистіти, не кричати в хаті, мовчати під час певних робіт)?Подайте у вигляді короткого звіту (2-3 приклади з поясненням).
2. Створіть міні-словник: «10 звукових символів у традиційній культурі» з поясненням їх значення.

II. Текстуальний аналіз

1. Аналіз фрагменту замовляння:

«Ідіть собі на очерета та на болота, де півні не співають, де й дзвони не дзвонять, де християнський глас не заходить...»

- Визначте, які акустичні знаки згадуються.
- Який сенс має «простір тиші» у структурі цього тексту?

- Чому хворобу відсилають туди, де немає звуків?

2. Аналіз казки «Вовк і семеро козенят»

- Яку роль відіграє голос у сюжеті?
- Чому вовк намагається підробити голос?
- Як «звуковий паспорт» допомагає розпізнавати своїх і чужих?

3. Аналіз казки «Івасик Телесик»

- Як герой розпізнає голос матері?
- Чому образ змії (чужого) пов'язаний із викривленим голосом?
- Яка функція «правильного» звуку у порятунку героя?

III. Порівняльне завдання

Звуки ↔ мовчання

- Порівняйте функцію звуку і мовчання в традиційній культурі. Наведіть конкретні приклади.
- У яких випадках захист забезпечує звук, а в яких – тиша?

Питання для самоконтролю

1. Через які кодові системи відбувається вираження акустичних знаків у традиційній культурі?
2. Поясніть чому семантика звуків є невіддільною від їх прагматики і як це впливає на їх символіку.
3. Від чого залежить сприйняття та семантика природних звуків (шумів)?
4. Назвіть семіотичні та магічні функції людського голосу.
5. Яким чином відбувається семіотизація голосу в культурі (на відміну від його використання природньою мовою)?
6. Семіотичне навантаження обрядового співу.
7. Функція звуконаслідувань у фольклорі.
8. Перелічіть і охарактеризуйте основні функції звукових знаків у традиційній культурі (апотропейна, продукуюча, лікувальна, комунікативна тощо).
9. Наведіть приклади, як голос або шум захищав людину й простір.
10. Які звуки сприяли родючості й плодючості у календарних обрядах?
11. Які звуки могли виконувати лікувальну чи очищувальну функцію?
12. Чому звук часто маркував кордон між «своїм» і «чужим» світом?
13. Чому у певні дні заборонялося співати або видавати гучні звуки?
14. Які негативні наслідки, за віруваннями, могло спричинити порушення звукової дисципліни?
15. Яку роль у ритуалах відігравали звуконаслідування?
16. Що таке «звуковий паспорт» у народів Сибіру?
17. Як спів у казках і епосі відрізнявся від оповідного тексту?

18. Як мовчання могло виступати оберегом або способом обдурити смерть/ хворобу?

19. У яких випадках мовчання було умовою успіху магічної дії?

Тестові завдання для перевірки знань

1. Яка особливість «фольклорної мови» відрізняє її від людської?

- A) Вона існує лише у вигляді казкових текстів
- B) До неї належать голоси тварин і звуки природи, які осмислювалися як повідомлення
- C) Це виключно стародавня форма співів
- D) Вона використовувалася лише у магічних практиках

2. Яку функцію виконували шумові дії (галас, стрілянина, калатання у дзвони)?

- A) Створення ефекту соціальної інтеграції та підтвердження колективної приналежності шляхом узгодженого, але невербального, комунікативного акту
- B) Вигнання та відлякування демонічних сил, нечистої сили та злих духів з освоєного простору (хати, села) з метою його очищення та ритуального відмежування
- C) Ратифікація (скріплення) угод та завершення ритуалів переходу, коли звуковий вибух фіксував зміну соціального статусу учасників обряду
- D) Позначення часу доби або початку/завершення сільськогосподарських робіт, допомагаючи організувати життя громади за допомогою акустичних сигналів.

3. Яка функція була притаманна людському голосу у слов'янській традиційній культурі?

- A) Лише комунікативна
- B) Апотропейна та продукуюча
- C) Розважальна
- D) Виключно ритуально-лікувальна

4. Який символічний сенс мав «спів» півня у традиційній культурі?

- A) Маркування освоєного, домашнього простору (села) від чужого (лісу, поля), оскільки його голос не доноситься до світу нечисті
- B) Позначає незворотний кінець «демонічного часу» (ночі) та початок «людського часу» (дня), символізуючи перемогу світла над темрявою
- C) Захищав від блискавки
- D) Весільний провісник: Засвідчує статеву зрілість і готовність до шлюбу, оскільки півень традиційно є символом плодючості та чоловічої сили

5. Чому мовчання вважалося обов'язковим під час деяких перехідних обрядів?

- A) Бо тиша вважалася «пожертвою», яка забезпечує успіх обряду
- B) Мовчання виводить особу з поля соціальної комунікації, імітуючи «смерть» попереднього соціального статусу, що є необхідною умовою для переходу
- C) Недопущення проговорювання імені чи мети обряду, щоб уникнути уваги злих духів, які могли б «підслухати» та нашкодити обрядовій дії
- D) Посилення значущості інших, більш «надійних» комунікативних каналів (тактильного, густативного) у критичний момент обряду, коли слово втрачає силу

6. Чому під час пошуку скарбу або квітки папороті вимагалася абсолютне мовчання?

- A) Бо будь-яке слово могло «розбудити землю» й зруйнувати чарівний процес
- B) Бо людина мала наслідувати стан мертвих, щоб контактувати з потойбічним
- C) Бо нечисть чекала на людський голос, щоб заволодіти душею
- D) Бо мовчання слугувало знаком угоди з вищими силами

7. У яких ситуаціях тиша вважалася оберегом?

- A) Під час грози та затемнення
- B) Під час ворожіння
- C) При закликанні весни
- D) Біля колиски немовляти

8. Що означає мовчання деяких ряджених персонажів під час обрядів?

- A) Тимчасова належність до «чужого», потойбічного світу
- B) Бажання зберегти таємницю ритуалу
- C) Небажання бути впізнаними
- D) Повага до господарів, у яких просили дари

9. У казках (наприклад, «Колобок») особисті пісні героїв виконували функцію:

- A) Магічного оберега та засобу самопредставлення персонажа
- B) Звукової розваги для слухачів
- C) Створення штучної, задалегідь визначеної комунікативної межі, яка не допускає діалогу з іншими персонажами, замінюючи його монологом про власну невловимість
- D) Акустичного маркера зміни хронотопу

10. Чому нареченій у багатьох слов'янських традиціях заборонялося говорити протягом певного часу?

А) Мовчання трактувалося як форма юридичного підтвердження згоди на шлюб у звичаєвому праві

В) Тимчасова заборона мовлення мала апотропейну функцію та символізувала лімінальний стан нареченої між двома соціальними станами

С) Мовчання вважалося наслідком сакралізації жіночої мови як джерела пророчих висловлювань

Д) Заборона була зумовлена нормами мовного етикету, запозиченими з церковного етикету

11. Позначте неправильне твердження:

А) Наречена мала мовчати під час весілля, що символізувало її «смерть» у попередньому статусі.

В) У болгар молода жінка могла говорити зі свекром лише через чоловіка або його сестру.

С) У закарпатських селах наречена мусила голосно співати, щоб довести свою щирість.

Д) У сербів наречена називала чоловіка виключно «він», не вживаючи його ім'я.

Ключ: 1 – В; 2 – В; 3 – В; 4 – В; 5 – В; 6 – В; 7 – А; 8 – А; 9 – А; 10 – В; 9 – В; 10 – В; 11 – С.

Рекомендовані джерела:

1. Демиденко, Г. (2018). Голосова поведінка українців і білорусів: особливості комунікативного мовчання (на матеріалі фразеології). *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Вип. 17. С. 16 – 25.
2. Кечеджі, К. (2024). Семіотика звуку в магічно-сакральних текстах і міфологічних уявленнях: кваліфікаційна робота освітнього ступеня «бакалавр»: 034 Культурологія / наук. кер. О. Наумовська. Київ. URL: <https://ir.library.knu.ua/entities/publication/fcb1f836-80c0-403d-9630-1a4ebf62c4ac>
3. Коваль-Фучило, І. (1999). Екзистенціал мовчання в етнології та культурі. *Вісник львів. ун-ту. Серія філологічна*. Вип. 27. С. 32 – 40. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/viewFile/7556/7538>
4. Коловоротна, Н. (2013). До питання про амбівалентну сутність комунікативно значущого мовчання. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство*. Т. 21, вип. 19(3). С. 73 – 80.
5. Осіпова, Т. (2013). Невербальна комунікація в пареміях: прагматика мовчання. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Vol. I. Pp. 151 – 155.

6. Темченко, А. (2016). Звуконаслідування півня і ворона в обрядовій культурі слов'ян (на матеріалі лікувальних текстів). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка. Вип. 1. Ч. 3. С. 112 – 118.
7. URL: <https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/history/issue/view/111/109>
8. Basso, K. (1970). To Give up on Words: Silence in Western Apache Culture. *Southwestern Journal of Anthropology*. № 26. P. 213 – 230.
9. Julien Meyer. (2015). Whistled Languages. A Worldwide Inquiry on Human Whistled Speech. Paris.
10. URL:https://ia600902.us.archive.org/27/items/agenciamientos_aurales/Meyer.Whistledlanguagesbook.pdf
11. Peter F. Ostwald (1973). *The Semiotics of Human Sound*. MOUTON THE HAGUE • PARIS.
12. Див. Голос, Голошение, Гром, Заумь, Звонок, Колокольчик, Звукоподражание, Землетрясение, Зов, Изгнание ритуальное, Кликушество, Кнут, Колокол, Крики животных и птиц, Молчание, Музыка, Музыкальные инструменты, Немота, Ночницы, Пение, Плач ритуальный, Свист, Стрелять, Траур, Шум ритуальный. *Славянские древности. Этнолингвистический словарь под ред. Толстого Н.И. М., 1995-2009. Т.1 – 4.*

ТЕМА 7. ОПТИЧНИЙ КАНАЛ ТРАНСЛЯЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ У ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ. СЕМІОТИКА ПОГЛЯДУ

Семіотика погляду в традиційній культурі. Погляд як форма матеріального контакту. Поняття про «пристріт» та «погане око» (evil eye) (Зелігман, Джонс, Дж. Фостер, К. Мелоні та ін.). Семіотичний статус «сліпоти» у традиційній культурі. Предикати дивитися та бачити. Зорові табу.

Завдання для самостійної роботи

Мікропольове дослідження: «Сучасні уявлення про пристріт»

Мета: з'ясувати, як мешканці сучасного міста, або села уявляють феномен «пристріту/лихого ока», як вони його інтерпретують і (чи) практикують засоби захисту, а також як змінюються ці уявлення під впливом урбанізації, науки та медіа.

Термін виконання: 3 тижні (група 2-4 ос.). Мінімальний обсяг первинних даних: 6-8 напівструктурованих інтерв'ю + 5-10 письмових спостережень/онлайн-покликань

Форма звіту: презентація 12-15 хвл. (PowerPoint, CANVA), письмовий звіт 8-12 сторінок, файл з транскриптами, таблиці, діаграми тощо.

Дослідницькі питання й гіпотези

Основне питання: Як у сучасному середовищі інтерпретують феномен «пристріт» і які практики (як ритуальні, так і прагматичні) використовують для запобігання або лікування?

Додаткові питання:

1. Хто (за уявленнями інформантів) є джерелом «лихого ока»?
2. Які ознаки/симптоми вважають проявом пристріту сьогодні?
3. Чи застосовують ритуали/обереги від пристріту в сучасному місті/селі? Якщо так – які й хто їх виконує?
4. Чи вплинули медицина, Інтернет або освіта на вірування про пристріт?
5. Чи існує стигматизація щодо людей, яких підозрюють у «навроченні»?

Методологія.

Підхід: напівструктуровані інтерв'ю + документальний/онлайн аналіз.

Чому так: тема містить цінні локальні оповіді; інтерв'ю дозволяють фіксувати невисловлені ставлення та практики; додатковий аналіз онлайн-обговорень показує, як транслюються вірування в мережі.

Цільова вибірка:

• Обсяг: 8-10 респондентів (різні вікові групи: 18-30, 31-50, 51+; різний рівень освіти; чоловіки/жінки).

• Критерії: респонденти, готові говорити про традиційні вірування; при можливості – 1-2 респонденти із практичним досвідом (знахар, літній член родини).

Рекрутмент: особисті контакти, оголошення в локальних групах (FB/Instagram/WhatsApp), «снігова куля» (рекомендації).

Методи збору:

1. Напівструктуроване інтерв'ю (30-45 хв) – аудіозапис (чи відео) за згодою.
2. Короткі письмові спостереження: обрядові речі в приміщенні, амулети, фото, пости/коментарі в соцмережах.
3. Документи: локальні фольклорні записи / газети (за наявності).

Інструменти – анкета / гайд для інтерв'ю

Вступ (скрипт інтерв'юера):

«Доброго дня, мене звати [Ім'я]. Я студент(ка) [факультет/кафедра]. Ми досліджуємо сучасні уявлення про так званій «пристріт» або «лихе око». Інтерв'ю займе близько 30-45 хв. Ви згодні на інтерв'ю й на запис? Ваша участь, за бажання, може бути анонімною, можете відмовитися від відповіді на будь-яке питання або припинити інтерв'ю у будь-який момент».

Паспортизація (перед початком)

1. Вік:
2. Стать:
3. ПІБ, місце проживання (місто/село; назва населеного пункту – за потреби анонімізувати у звіті)
4. Освіта:
5. Родинний стан:
6. Релігійні/духовні практики (так/ні; коротко)
7. Чи маєте особистий досвід роботи з народними знахарями / знахарками? (так/ні)

Основні запитання (порядок гнучкий):

1. Чи чули Ви коли-небудь термін «пристріт» / «зурочення»? Як би Ви описали це своїми словами? (Запишіть локальні назви, якщо такі існують).

Додаткові: Хто передавав вам ці назви/історії? (родина, друзі, інтернет, духовна громада)

2. Чи вірите Ви, що погляд людини може заподіяти шкоду? Чому? *Додаткові:* Чи відрізняється заздрісний погляд від «просто» погляду?

3. Чи знаєте Ви приклади «пристріту» в вашому оточенні (історія з реального життя)? Опишіть, будь ласка. *Додаткові:* Які були симптоми? Як реагували люди? Хто лікував?

4. Які способи захисту від «лихого ока» Вам відомі/використовувалися у вашій родині? *Додаткові:* Свята вода, амулети, замовляння, дуля, приховування імені – що саме і як?

5. Чи змінилося ваше ставлення до цих вірувань з віком/з появою інформації в інтернеті/з освітою? Як? *Додаткові:* Чи радите Ви молодому поколінню вірити в це?

6. Чи стикаються люди, підозрювані у «навроченні», з осудом або ізоляцією? Які соціальні наслідки це має? *Додаткові:* Кого частіше підозрюють – літніх, неодружених, інших?

7. Чи знайомі Ви з випадками, коли медицина пояснювала симптоми, що сприймали як «пристріт»? *Додаткові:* Як поєднувалися медичні та народні підходи?

8. Як Ви думаєте, чи має сенс узагальнювати явище «пристріт» (як універсальний феномен)? Чому так/ні?

9. Заключне: *Додаткові* думки, які вважаєте важливими; чи можете порадити ще когось, хто міг би дати цікаве інтерв'ю?

Примітки для інтерв'юера

- Пояснюйте незрозумілі терміни, але уникайте направляючих питань.
- Якщо респондент нервує – перейти до загальних/нейтральних тем.
- Фіксуйте невербальні деталі (емоції, паузи), але не інтерпретуйте під час запису, тобто нотуйте не тільки слова, а й контекст (куди глянула людина, сміх, паузи, зміна інтонації) – це важливо для семіотичної інтерпретації.
- Будьте делікатні з темою: не підштовхуйте людей до викриття травматичних історій.
- Якщо респондент просить видалити частину інтерв'ю – підкоритися.

Додатковий блок – коротка стандартизована анкета (для швидкого опитування)

(Мета: здобути порівняльні кількісні дані; кожен пункт – відповіді: Так / Ні / Не знаю / Важко відповісти)

1. Ви чули про термін «пристріт» / «покане око» / «зурочення»?
2. Ви вірите, що погляд може заподіяти реальну шкоду?
3. Чи знаєте ви когось, кого підозрювали у «навроченні»?
4. Чи використовує ваша родина обереги (нитки, намиста, святу воду, шпильку тощо) проти «лихого ока»?
5. Чи зверталися ви або хтось у вашій родині по допомогу до знахаря/знахарки?
6. Чи поєднуєте ви медичну допомогу і народні практики у випадку незрозумілих хвороб?
7. Чи вважаєте ви, що інтернет і медицина зменшили віру в «пристріт» у вашому колі?
8. Чи вважали б ви людину, яку підозрюють у «навроченні», не такою як всі, соціально відокремленою?
9. Чи вважаєте ви, що «пристріт» – це пережиток минулого чи жива частина культури?
10. Чи дозволили б ви провести інтерв'ю з вашим родичем/сусідом на цю тему? (так/ні)

Корисно: анкету можна застосувати офлайн у форматі паперової форми або як коротку Google Form для швидкого збору інформації.

Шаблон інформованої згоди (коротко)

(Роздрукувати/послати перед інтерв'ю)

Я, _____, погоджуюсь взяти участь в інтерв'ю, що проводить група студентів [назва університету]. Мені повідомлено, що інтерв'ю записуватиметься, моя участь добровільна, я можу у будь-який момент відмовитися. Мої дані будуть анонімізовані в публічних матеріалах.

Підпис: _____ Дата: _____

Аналіз даних – покроково (схема для 3 тижнів)

Крок А – Попередній огляд (1-2 дні)

- Прослухайте всі записи, зробіть короткі замітки та перші ідеї.

Крок Б – Транскрипція (3-5 днів)

- Транскрибувати інтерв'ю (можна розділити між членами групи).

Крок В – Кодування (3-4 дні)

- Відкрите кодування: виділіть репліки, що відповідають на ключові питання (агенти впливу, симптоми, ритуали, джерела інформації, зміни тощо).
- Групуйте коди в теми (тематика: «причини», «захист», «медіа/медицина», «соціальні наслідки»).

Приклад початкової кодової книги (зразок)

- AGENT: хто може наврочити (підкоди: родич, сусід, знайомий, знахар тощо)
- SYMPTOM: ознаки пристріту (хвороба, безпліддя, неврожай, смерть худоби, сімейні негаразди тощо)
- REMEDY_TRAD: традиційні обряди (вода, обкурювання, амулети тощо)
- REMEDY_MOD: сучасні відповіді (медичні обстеження, психологія тощо)
- STIGMA: соціальні санкції/ізоляція
- MEDIA_EFFECT: вплив інтернету/ЗМІ/медицини
- TRANSMISSION: як передається знання (від родини, церкви, школи)
- CHANGE: трансформація вірувань (молодь vs старші)

Крок Г – Тематичний аналіз і виведення висновків (3-4 дні)

- Побудуйте тематичні нариси; ілюструйте кожну тему цитатами.
- Порівняйте спостереження з етнографічними матеріалами. Дайте інтерпретації.

Крок Д – Підготовка презентації та звіту (2-3 дні)

- Структура презентації: вступ → методи → ключові знахідки (3-5 тем) → цитати → обговорення → висновки/рекомендації.

• Звіт має бути 8-12 сторінок: вступ, методи, результати, обговорення (зв'язок з етнографічними матеріалами), висновки, рекомендації, додатки (транскрипти).

Критерії оцінювання

- **Дизайн дослідження й методи (20%)** – коректність вибірки, доречність інструментів.
- **Збір даних (20%)** – кількість/якість інтерв'ю, транскрипти, етичні підходи.
- **Аналіз (30%)** – кодування, тематичний аналіз, логіка висновків.
- **Інтерпретація та зв'язок з літературою (15%)** – порівняння з опублікованими етнографічними матеріалами.
- **Презентація та звіт (15%)** – структура, оформлення, ясність викладу.

Питання для самоконтролю

1. Уявлення про погане око як одна із універсальї людської культури.
2. Які основні ознаки пристріту в усіх відомих спільнотах виділяє К. Мелоні?
3. Яке знакове навантаження сліпоти в традиційній культурі?
4. Наведіть приклади, де погляд тлумачиться як спосіб долучення до сакрального та передачі властивостей і якостей.
5. За допомогою яких способів погляд як форма матеріального контакту підлягав регулюванню?
6. Як змінюється смисл «погляду» залежно від суб'єкта (дитина, наречена, покійник) та обставин (весілля, похорон, ворожіння)?
7. Хто вважається агентом пристріту (хто може «наврочити»)? Які соціальні та соматичні ознаки їм приписують?
8. Хто найчастіше виступає жертвою пристріту (люди/тварини/речі)? Які властивості роблять об'єкт вразливим?
9. Які часові й ситуаційні моменти (перехідні стани) роблять людей чи речі особливо вразливими до злих поглядів?
10. Як уявлення про маргінальність (статус «чужого») пов'язане з роллю можливого «винуватця» пристріту?
11. Як пояснюється механізм передачі шкідливої сили через погляд (віра в вилучення якості словом/поглядом)?
12. Як віра в пристріт виконує функцію соціального контролю та механізму маргіналізації? Наведіть приклади.
13. Які наслідки для соціальної поведінки має поширення віри в пристріт (уникання фотографування, ізоляція певних людей тощо)?
14. Яка роль заздрості та похвали в поясненнях механізму пристріту?
15. Як пояснити зв'язок між заздрістю (envy) і уявленням про «лихе око»? Чи є тут функція соціального контролю?

Тестові завдання для перевірки знань

1. Чому вагітним жінкам часто забороняли дивитися на «негарне» чи «страшне»?

- A) Бо це могло вплинути на естетичні смаки дитини
- B) Бо вважалося, що візуальне враження здатне матеріально відбитися на зовнішності дитини
- C) Бо жінку могли осудити інші люди
- D) Бо вона могла зурочити

2. Погляд у народних віруваннях сприймався як:

- A) Абстрактний символ уваги
- B) Матеріальний потік енергії, здатний передавати якості
- C) Суто психологічний ефект
- D) Доказ соціального статусу

3. Яка з наведених практик НЕ використовується як оберіг від пристріту?

- A) Приховування імені дитини
- B) Носіння амулетів
- C) Використання дзеркал для відбиття погляду
- D) Публічне оголошення імені кривдника

4. Кейс: У деяких місцевостях до року завішували дзеркала, щоб дитина не подивилася у власне відображення.

Питання: Чому це вважалося небезпечним?

- A) Дзеркало могло «втягнути» душу, яка ще не закріпилася в тілі немовляти
- B) Дзеркало трактувалося як «межовий» предмет, що поєднує простір живих і мертвих
- C) У народній інтерпретації відображення могло «подвоїти» дитину й послабити її життєву силу
- D) Практика відображала звичайну обережність: немовля могло злякатися власного образу

5. Кейс: У Карпатах казали: «Не можна довго дивитися в очі небіжчику, бо він забере тебе із собою».

Питання: Яка тут найточніше відображена символіка погляду?

- A) Очі покійного виконують роль «воріт» у потойбіччя, і тривалий зоровий контакт міг означати перехід межі
- B) Це заборона, яка дисциплінувала громаду: не дозволяла надто довго перебувати біля тіла
- C) Очі мертвого трактувалися як «дзеркало», у якому живий міг втратити власну душу

D) У народі ця заборона виконувала радше соціальну функцію – захист від надмірного горя й психологічного шоку

6. Кейс: У Карпатах зафіксовано звичай:

«Під час сівби не можна дивитися назад – інакше врожаю не буде».

Питання: Яке символічне значення має ця заборона?

A) Погляд назад символізує відрив від сакрального «руху часу вперед» у ритуалі сівби, що може порушити магичну логіку майбутньої родючості

B) Практична вимога – не втратити ритм роботи

C) Погляд назад тлумачиться як можливий контакт із потойбічними силами, які «стежать за полем», і цей контакт може зруйнувати врожай

D) У сільськогосподарській практиці ця норма була лише дисциплінарним засобом: не відволікатися від праці й не забувати зерно позаду

7. Як у традиційній культурі тлумачилася сліпота?

A) Як ознака мудрості

B) Як знак належності до потойбічного світу

C) Як наслідок прокляття відьом

D) Як випадкова фізична інакшість

8. У яких практиках використовувався погляд як джерело знання?

A) Лише у християнських обрядах

B) У ворожіннях та спостереженнях за природними знаками

C) Виключно в магії знахарів

D) Тільки у весільних обрядах

9. Яку роль відігравало «зазирання у піч» під час проводів рекрута?

A) Це символізувало прощання з родом

B) Це було способом «прив'язування» його до рідного вогнища

C) Це мало відволікти від військових страхів

D) Це символізувало очищення від гріхів

10. Зіставте об'єкт погляду з його наслідком у традиційних уявленнях:

1. Погляд на першу ластівку (болг.)

2. Погляд у піч після похорону

3. Погляд нареченої у піч після вінчання

a) Зняття дитячого переляку

b) Прогнозування плодючості худоби

c) Долучення до нового дому

Ключ: 1 – B; 2 – B; 3 – D; 4 – A; 5 – A (С близьке за значенням і може бути використане для дискусії); 6 – A; 7 – B; 8 – B; 9 – B; 10 – 1 → b, 2 → a, 3 → c.

Рекомендовані джерела:

1. Ігнатенко, І. (2017). *Народна медицина і магія українців*. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля.
2. Тиховська, О. (2020). Етнопсихологічний аспект уявлень про «злі очі» та «вроки» у фольклорі Карпатського регіону. *Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка*. Дрогобич. Вип. 33. Том 3. С. 174 – 181.
3. Alan Dundes, Wet And Dry, The Evil Eye. An Essay In Indo-European And Semitic Worldview. URL: <https://ia801505.us.archive.org/3/items/AlanDundesWetAndDryTheEvilEye.AnEssayInIndoEuropeanAndSemiticWorldview/Alan%20Dundes%20-%20Wet%20and%20Dry%2C%20the%20Evil%20Eye.%20An%20Essay%20in%20Indo-European%20and%20Semitic%20Worldview.pdf>
4. Azher Hameed Qamar (2013). The Concept of the «Evil» and the «Evil Eye» in Islam and Islamic Faith-Healing Traditions. *Journal of Islamic Thought and Civilization*. Volume 3, Issue 2. P. 44 – 53. DOI: <https://doi.org/10.32350/jitc.32.06>
5. Azher Hameed Qamar (2016). Belief in the Evil Eye and Early Childcare in Rural Punjab, Pakistan. *Asian Ethnology*. Volume 75, Number 2. 397 – 418. URL: <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2645238/Qamar.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
6. Bilgen Tuncer Manzakoglu (2016). Evil eye belief in Turkish culture: myth of evil eye bead. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*. Volume 6 Issue 2. P. 193 – 204.
7. [URL:https://www.researchgate.net/publication/303291541_EVIL_EYE_BELIEF_IN_TURKISH_CULTURE_MYTH_OF_EVIL_EYE_BEAD](https://www.researchgate.net/publication/303291541_EVIL_EYE_BELIEF_IN_TURKISH_CULTURE_MYTH_OF_EVIL_EYE_BEAD)
8. Foster , G. (1972). The Anatomy of Envy: A Study in Symbolic Behavior. *Current Anthropology*.
9. Jones, Louis (1951). The Evil Eye among European-Americans. *Western Folklore*. № 10 (1). P. 11 – 25.
10. Ђорђевић Т.Р. (1938). Зле очи у веровању јужних словена. Белград.
11. Див.: Глаза, Слепота, Сглаз. *Славянские древности. Этнолингвистический словарь под ред. Толстого Н.И.* Т.1 – 5. 1995 – 2012 pp.

ТЕМА 8. СЕМІОТИКА КОЛЬОРУ В НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ

Колір як елемент моделі світу. У. Ріверс про міжкультурні відмінності в сприйнятті кольору. Маркування кольором як спосіб моделювання ритуальних об'єктів. Колірний код у фольклорних текстах. Основна колірна триада білий – червоний – чорний. Знакове навантаження синього, зеленого та жовтого кольорів у традиційній культурі.

Семінарське заняття 5

Питання для дискусії:

1. Як інтерпретувати кольоровий знак у фольклорі, щоб не «навісити» сучасних конотацій? Які методологічні запобіжники запропонували б ви?

2. Чи можна говорити про «універсальні» кольорові значення взагалі? Які емпіричні факти доводять або спростовують універсалізм?

3. Обговоріть твердження: «Колір може визначати зміну смислів речі, найчастіше він важливіший, ніж найменування предмета». Наскільки це стосується сучасних культурних практик?

4. Чи завжди колір у фольклорному тексті виконує ідентичну функцію в обряді та в міфі – якщо ні, чому виникає ця полісемія?

Завдання для самостійної роботи:

Заповніть таблицю семіотичного навантаження кольорів у примітивних культурах (на прикладі племені Ндембу) за працею Тернера В. (Turner, V. W. (1967). *Colour Classification in Ndembu Ritual: A Problem in Primitive Classification, Anthropological Approaches to the Study of Religion. The forest of symbols: Aspects of Ndembu ritual. Cornell University Press. С. 59 – 92).*

сфери досвіду	білий	червоний	чорний
1. Тілесний (фізіологічні рідини)			
2. Психофізіологічний			
3. Фізичний			
4. Природні речовини			
5. Стать			
6. Родинна сфера			
7. Заняття			
8. Їжа			
9. Духовна сфера			

Питання для самоконтролю

1. Назвіть інваріанти колірної триади, на підставі якої будується система відносин семантики кольору в традиційній моделі світу.

2. Охарактеризуйте семіотичне навантаження чорного кольору.
3. Назвіть де найбільш яскраво простежується міфологічна семантика білого кольору.
4. Маркування яким кольором є найбільш архаїчним і універсальним способом моделювання ритуальних об'єктів? Поясніть чому.
5. Які зони в просторовому кодї відповідають червоному кольору?
6. Яким чином колір може визначати зміну смислів речі?

Тестові завдання для перевірки знань

- 1. Хто з учених виявив міжкультурні відмінності у сприйнятті кольору?**
 - A) К. Юнг
 - B) У. Ріверс
 - C) З. Фрейд
 - D) М. Еліаде

- 2. Який колір у японській культурі символізує досвід та вік?**
 - A) білий
 - B) червоний
 - C) чорний
 - D) синій

- 3. У якій основній опозиції розглядається червоний колір у народній культурі?**
 - A) червоний – синій
 - B) червоний – білий
 - C) червоний – зелений
 - D) червоний – жовтий

- 4. Комбінація червоного та білого символізувала смерть і хворобу.**
 - A) правда
 - B) неправда

- 5. Який обряд пов'язаний із захистом від падежу худоби?**
 - A) Обв'язування рогів волів червоною ниткою або стрічкою
 - B) Малювання червоною крейдою на стайні
 - C) Підвішування червоних рослин на дверях
 - D) Використання червоного каменю у годівниці

6. Який колір вважався атрибутом «чужого» простору та місць проживання нечистої сили, особливо в південних слов'ян?

- A) Жовтий
- B) Зелений
- C) Червоний
- D) Білий

7. Які риси зеленого кольору у магічних обрядах підкреслюють його пограничну природу?

- A) Символізує золото і багатство
- B) Виступає між «потойбічним» та «своїм» світами, використовується у ворожіннях та лікувальній магії
- C) Підкреслює красу природи
- D) Використовується для дитячих ігор

Ключ: 1 – В; 2 – С; 3 – В; 4 – В; 5 – А; 6 – В; 7 – В.

Рекомендовані джерела:

1. Ковтун, Л. (2009) Український колористичний код світотворення. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.Українознавство*. Вип. 13. С. 49 – 52.
2. Корницька, Л. (2023). Семантика кольору у декоративному мистецтві українців. *Проектування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених: Збірник наукових праць*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля». Вип. 2. С 03-06. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/items/e6a226d6-5aac-40e5-aa4e-ca657e4ede00>
3. Нікіщенко, Ю. (2004). Колір у культурній традиції українців та їх степових сусідів алтайського походження. *Східний світ*. № 1. С. 93 – 98.
4. Batchelor, D. (2000). *Chromophobia*. Reaktion Books.
5. Berlin, B., & Kay, P. (1969). *Basic color terms: Their universality and evolution*. University of California Press.
6. Gage, J. (1999). *Color and culture: Practice and meaning from antiquity to abstraction*. University of California Press.
7. Pastoureau, M. (2001). *Blue: The history of a color* (J. Gladding, Trans.). Princeton University Press. Pastoureau, M. (2008). *Black: The history of a color* (J. Gladding, Trans.). Princeton University Press.
8. Pastoureau, M. (2014). *Green: The history of a color* (J. Gladding, Trans.). Princeton University Press.
9. Pastoureau, M. (2017). *Red: The history of a color* (J. Gladding, Trans.). Princeton University Press.

10. Pastoureau, M. (2019). *Yellow: The history of a color* (J. Gladding, Trans.). Princeton University Press.
11. Rivers, W. H. R. (1901). Primitive color vision. *Popular Science Monthly*, 59, 43 – 58.
12. Turner, V. W. (1967). Colour Classification in Ndembu Ritual: A Problem in Primitive Classification, Anthropological Approaches to the Study of Religion. *The forest of symbols: Aspects of Ndembu ritual*. Cornell University Press. C. 59 – 92.

ТЕМА 9. ЗНАКОВІ ФУНКЦІЇ ПРЕДМЕТІВ У НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ

Поняття «предметного коду»: річ як знак у системі культури. «Мова речей» у традиційній культурі: предмет як засіб комунікації. Річ як матеріальне слово. Предметні діалоги. Механізми набуття річчю знаковості. Характеристика предметів у контексті семіозису («речі-знаки» (як елементи предметного коду, що існують у семантичному вимірі) і «речі-жести» (як елементи прагматичного виміру)). Феномен фетишів у традиційній культурі. Семіотичний статус речі: утилітарна, символічна та сакральна функції предметів. Предмет і ритуал: роль предметів у виконанні обрядових дій.

Семінарське заняття 6 (1 год.)

Теми для дискусій:

1. Чи можливе існування культури без «мови речей»? Чи матеріальний світ – обов'язковий носій будь-якої символічної системи?
2. Де проходить межа між утилітарною річчю і символом? Чи може будь-який предмет стати знаком, якщо змінити контекст його використання?
3. Фетиш чи святиня? У чому різниця між релігійним предметом поклоніння та фетишем у культурному значенні?

Практикум «Предмети як знаки vs предмети як жести»

Мета: навчитися розрізняти семантичний і прагматичний виміри предметних знаків.

Завдання:

1. Оберіть предмет традиційної культури (наприклад: рушник, віник, дзеркало, маска, борода, хустка тощо).
2. Визначте:
 - яке «означуване» він кодує (що символізує у певному культурному контексті);
 - коли він функціонує як «річ-знак» (тобто передає зміст у семантичному режимі);
 - коли він функціонує як «річ-жест» (тобто є дією, комунікативним актом: виклик, попередження, побажання, агресія, захист тощо).
3. Побудуйте таблицю із двома стовпчиками («знак» / «жест») і покажіть, як семіотичний статус предмета змінюється, або ж ні залежно від ситуації.

Зразок виконання завдання

Предмет: *дзеркало*

1. Означуване / символіка

У традиційній культурі дзеркало має такі ключові семантичні смисли:

- Межа між світами. Дзеркало належить до «проектуючих» предметів, які можуть відкривати доступ до «того» світу, тобто виступати проходом або каналом.

- Подвоєння та «двійник». Відображення в дзеркалі могло сприйматися як двійник, який містить частину душі людини. Звідси походить небезпека, пов'язана з розбитим дзеркалом або його використанням у недозволеній час. Тому дзеркало пов'язували з уразливістю, небезпекою та магичним захистом.

- Небезпечний, «аномальний» предмет. Дзеркало – це предмет, що легко переходить зі статусу утилітарного до ритуально небезпечного: закривають у періоди смерті, хвороби, народження, заборони дивитися в дзеркало у певні періоди.

- Перевірка істини. Віра в те, що дзеркало «показує справжнє» (викриває відьму, нечисту силу).

- Інструмент передбачення. У ворожіннях дзеркало створює простір для зустрічі з майбутнім (нареченим, долею).

2. Дзеркало як річ-знак

Це випадки, коли дзеркало просто позначає певний зміст, а не дію.

- Дзеркало як знак присутності «жіночого простору». В інтер'єрі воно позначає місце нареченої, господині, центру жіночої краси.

- Дзеркало під час смерті. Закрите тканиною дзеркало – знак того, що межа між світами тимчасово «небезпечна та заборонена». Це попереджувальний символ, що в хаті хтось помер.

3. Дзеркало як річ-жест. Тут дзеркало – інструмент дії, засіб магичного впливу.

- Дзеркало у ворожіннях (особливо різдвяних). Це жест відкриття каналу: дівчина направляє погляд у дзеркало, створюючи можливість «бачити майбутнє». Спрямована дія, з конкретною метою.

- Жест захисту: «відбити» злий погляд. Дзеркало повертає погляд назад до недоброзичливця. Це не символ, а акт захисту.

- Жест небезпеки: розбити дзеркало. Розбиття розуміли як активне порушення межі, привнесення хаосу. За віруваннями це може «пошкодити» душу або «відкрити шлях» нечистому.

- Дзеркало як елемент викриття. Використовували в обрядах проти відьом: піднести дзеркало – жест примусу до прояву істинної сутності.

Режим функціонування	Річ-Знак	Річ-Жест
Ситуація / Контекст	Обрядовий символ, стабільне значення	Комунікативний акт, дія, магічна операція
Смерть у домі	Завішене дзеркало кодує: <i>смерть, перехід, небезпеку</i> . Семантичне значення: «У цьому домі трапилося горе, попередження громади про траур».	Завішування дзеркала – це <i>захисний жест і попередження</i> . Жест: «Закрити шлях (для душі чи нечистої сили); захистити живих від переходу».
Ворожіння		Ворожіння з дзеркалом – це <i>виклик/спроба контакту</i> . Жест: «Встановити контакт із потойбічним світом, щоб побачити судженого (викликати його образ), передбачити майбутнє».
Оберегова магія	Дзеркало на дверях / вікні кодує: <i>захист, відбиття, подвоєння</i> . Семантичне значення: «Бар'єр, що повертає зло».	Розміщення дзеркала в певному місці – це <i>жест захисту/нейтралізації</i> . Жест: «Відбити, повернути назад лихий погляд або нечисту силу».
Використання дитьми	Заборона дивитися немовлятам кодує: <i>крихіть душі, небезпеку</i> (для дитини). Семантичне значення: «Душа дитини ще не міцна; дзеркало може її забрати».	Заборона / приховування дзеркала – це <i>жест запобігання</i> . Жест: «Захист слабкої душі дитини від захоплення її двійником».

Висновки:

У слов'ян дзеркало – один із найважливіших «межових» предметів, який легко переходить зі сфери побуту до сфери магії. Може бути як простим символом (знаком), так і дієвим магічним інструментом (жестом). Функціонує як «медіатор» між світом людей і потойбіччям, має амбівалентний статус: і захист, і небезпека.

Семіотичний статус дзеркала змінюється залежно від ситуації: коли дзеркало просто є і символізує саму *межу* або *двійника* – воно функціонує як знак. Коли з дзеркалом виконують дію (завішують, розбивають, підносять до дверей), яка має на меті змінити ситуацію, встановити контакт або захистити – воно функціонує як жест (тобто як прагматичний, комунікативний акт, що впливає на події).

Питання для самоконтролю

1. Знакові функції предметів, вплетених в комунікативні акти.
2. На які групи можна розділити предмети відповідно до шкали семіотичності?
3. Охарактеризуйте утилітарну та знакову прагматику речей.

4. Коли предмет перестає бути просто річчю і стає символом? Що впливає на цей перехід – намір, контекст чи віра?

5. Фетиш визначається як «предмет, наділений сакральною або надприродною силою». Чим фетиш відрізняється від простої реліквії або символу віри?

6. Чи залежить значення речі від наміру людини, що її використовує, чи від самої природи предмета?

Тестові завдання для перевірки знань

1. Як у традиційній культурі зазвичай ставилися до нових речей?

A) Як до предметів, що не мали жодного символічного значення до тривалого використання

B) Як до менш цінних, ніж старі, оскільки вони не мали історії

C) Як до абсолютно чистих і безпечних, на відміну від старих речей

D) Як до «чужих» і потенційно небезпечних, що вимагали ритуального «освоєння» або «приборкання»

2. Яку роль відігравали старі, зношені речі (взуття, одяг, віник) у слов'янській обрядовості?

A) Їх використовували як обереги від злих духів, оскільки вони втратили свою силу

B) Вони символізували бідність і невдачу, тому їх намагалися якнайшвидше позбутися.

C) Вони були медіаторами між світом живих і світом мертвих завдяки своєму перехідному стану

D) Вони не мали жодної ритуальної функції і використовувалися лише в утилітарних цілях до повного зносу.

3. Що відрізняє «річ-знак» від «речі-жесту»?

A) Річ-знак функціонує у семантичному вимірі (щось означає), тоді як річ-жест – у прагматичному (виражає намір або спонукає до дії)

B) Річ-знак має стаłe значення, тоді як значення речі-жесту постійно змінюється

C) Річ-жест виконує комунікативну дію

D) Річ-знак використовується в повсякденному житті, а річ-жест – виключно в сакральних практиках

4. Якими, в первісних культурах, є стосунки між власником та його фетишем (наприклад, мисливським талісманом)?

A) Відносини, де фетиш є лише пасивним символом статусу

B) Відносини страху та поклоніння з боку людини

C) Відносини партнерства та взаємного обміну послугами

D) Відносинами абсолютного панування власника над річчю

5. З семіотичної точки зору, феномен фетишів (на відміну від інших речей) найбільш точно характеризується тим, що вони:

А) Належать до групи предметів із постійно високим семіотичним статусом, у яких утилітарність прагне до нуля

Б) Завжди є вмістилищем духу чи демона речі (згідно з анімістичними поглядами)

В) Функціонують переважно у прагматичному вимірі, виражаючи комунікативні наміри, інтенції або очікування (наприклад, удача, захист)

Г) Є «річчю-текстом», що «прочитується» лише зовнішнім спостерігачем (археологом або музейним працівником)

6. Який із наведених прикладів ілюструє предметне повідомлення (або речовий лист) як форму міжособистісної комунікації?

А) Заборона дивитися в дзеркало немовлятам

Б) Падіння ложки або ножа як прикмета того, що до вас спішить жінка чи чоловік

В) Кидання в обличчя рукавички, або стріли з метою виклику на дуель

Г) Визначення, який камінь є койка (фетишем) за його незвичайною формою

7. Який семіотичний механізм лежить в основі ритуальної крадіжки (наприклад, розсади) або використанні таємно приготованих речей?

А) Це спосіб «відчуження» предмета, виведення його зі звичного ряду та надання йому рис «чужого», що наділяє його магічними якостями

Б) Це форма дарообміну, де крадій пізніше зобов'язаний повернути вкрадене з відсотками

С) Таємно взята річ не бачить дороги назад

Д) Крадіжка є способом уникнути соціальної сором'язливості у проханні

8. Яку функцію в предметному коді виконують стихії (вода, вогонь, земля, повітря) в обрядах?

А) Використовуються виключно для очищення ритуальних предметів від негативної енергії

Б) Символізують чотири сторони світу і слугують для просторової орієнтації ритуалу

С) Слугують каналами комунікації між світом людей і потойбічним світом.

Д) Є лише допоміжними елементами, що створюють відповідну атмосферу обряду

9. Яке поняття з Теорії мовних актів (за Дж. Остіном) найбільше відповідає функції «річ-жест», що виражає цільову установку мовця (адресанта), наприклад, наказ, обіцянка, попередження?

А) Локутивний акт

Б) Перлокутивний акт

- C) Синтаксичний вимір
- D) Іллокутивний акт

10. Універсально розповсюджений звичай дарообміну (наприклад, «кула» у тробріанців) ґрунтується на переконанні, що:

- A) Дарунок завжди повинен бути негайно повернений дарувальнику з винагородою
- B) Разом із подарованим майном переходить якась частка сутності дарувача, і одержувач дару вступає у тісний зв'язок із ним
- C) Предмети, що передаються, мають виключно грошову цінність, що підвищує соціальний статус
- D) Предмети виконують лише утилітарну функцію, забезпечуючи матеріальні потреби

11. Яка семіотична логіка стоїть за звичаєм платити хоча б копійку за нову річ, тварину чи рослину?

- A) Це спосіб перевірити, чи річ не є підкинутою, на якій є зурочення
- B) Це юридичний акт, що закріплює право власності на предмет
- C) Це модифікація обміну, яка перетворює «чужу» річ на «свою», освоює її, інтегруючи у власний простір через акт символічної купівлі
- D) Це прояв ввічливості та подяки попередньому власнику

12. Який тип комунікації ілюструє скіфський «речовий лист» до перського царя (птаха, миша, жаба, стріли)?

- A. Ритуальний дарообмін, що мав на меті встановити мирні відносини
- B. Магічна агресія, де предмети мали безпосередньо вплинути на ворога
- C. Форма ворожіння, за допомогою якої скіфи намагалися передбачити результат битви
- D. Предметне повідомлення, де набір речей функціонує як текст, що вимагає розшифровки і має конкретне, хоч і полісемантичне, значення

Ключ: 1 – D; 2 – C; 3 – A; 4 – C; 5 – B; 6 – B; 7 – A; 8 – C; 9 – D; 10 – B; 11 – C; 12 – D.

Рекомендовані джерела:

1. Босий, О. (2011). *Священне ремесло Мокоші: Традиційні символи і магичні ритуали українців*. Кіровоград.
2. Босий, О. (2000) *Знакові функції виробів ткацтва у звичаєво-обрядовій культурі українців*. Дисерт...к.іст.н. 184 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0400U001716>
3. Булгакова, Л. (1995). Поліський рушник ХХ ст.. *Полісся України: матеріали історико етнографічного дослідження*. Львів. Вип. 2: Овруччина. С. 329 – 340.

4. Герус, Л. (2009). Обрядовий хліб «карачун» (взаємозв'язок символіки та пластичного трактування форми). *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*. Zielona Góra; Slupsk : Dru karnia wydawnictwo «Drukar». Т. II. S. 145 – 150.
5. Герус, Л. (2018). Хліб і тканина в обрядовості українців: функції та змістове навантаження. *Народознавчі зошити*. № 5 (143). С. 1096 – 1105. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2018-5/7.pdf>
6. Глушко, М. (2016). Дід» – традиційний хліборобський атрибут різдвяно-новорічних свят українців Надсяння. *Народна творчість та етнологія*. № 6. С. 31 – 41. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/202218>
7. Ніколаєва, А. (2014). *Анотропеї та нормативи у повсякденному житті українців Полісся (кінець XIX –поч. XX ст.)*. Дисерт...к.іст.н. Рукопис. 341 с.
8. Самара, О. (2017). Обряди з рушником: аспекти комунікації у традиційній культурі українців. *МАГІСТЕРІУМ. Випуск 68. Культурологія*. С. 95 – 101. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cf8c2a04-2294-40b6-a5f4-ca5bb509cd82/content>
9. Шкробтак, І. (2015). Предметна символіка у традиційній культурі українців. *Україна в етнокультурному вимірі століть : збірник наукових праць : посібник для викладачів, вчителів, студентів й учнів вузів і шкіл / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. Вип. 5 : Міфи і символіка в етнокультурі українців*. С. 128 –132. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12311>

ТЕМА 10. ЗНАКОВІ ФУНКЦІЇ ОДЯГУ В НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ. ВЕСТИМЕНТАРНИЙ КОД.

Семіотичні функції одягу як однієї з найважливіших підсистем предметного коду. Одяг як репрезентант тіла на рівні культури. Одяг як механізм творення нового соціального тіла. Зміна одягу як формула невпізнаваності у фольклорному тексті. Ритуальна соматика мовою одягового коду (розбирання, кокономорфність, перинатальність і андрогінність).

Семінарське заняття 6 (1 год).

1. Знакові функції одягу в традиційній культурі.
2. Конструювання тіла через одяг у ритуалі.
3. Семантика одягового коду у рамкових обрядах (поховальному та родильному).
4. Тема андрогінності у весільному обряді (обмін знаками зі статевою семантикою).
5. Пояс як знак у фольклорі.

Питання для дискусії:

Чи можна вважати сучасний одяг настільки ж знаковим, як традиційний? Доведіть або спростуйте.

У традиційній культурі одяг не просто позначає тіло, а й *конструює* його. Чи існують сучасні практики, де одяг реально «формує» соціальне тіло?

Як ви вважаєте, чому саме пояс є важливим символом у переходових станах (вагітність, шлюб, смерть)?

Практикум (для роботи в малих групах)

1. Розподіліться на групи: «Народження», «Шлюб», «Смерть».
2. Кожна група має:
 - визначити **ключові одягові дії та предмети** свого етапу;
 - визначити їх **символічні функції**;
 - підготувати **схему або міні-постер**, що пояснює, як через одяг формується ритуальна роль людини у цій події;
 - презентувати висновки.

Завдання для самостійної роботи:

Проаналізуйте випадки, коли в обрядах переходу (весілля, родини, поховання) використовувалися елементи одягу протилежної статі:

- Використання чоловічого капелюха нареченою;
- Покривання молодого жіночим головним убором (намітка);
- Використання жіночих елементів одягу в спорядженні покійника-чоловіка (намітка, хустка);

- Одягання чоловіком жіночого одягу під час важких пологів. Поясніть, як ці дії пов'язані з ідеєю **лімінальності** (порубіжного стану) та **андрогінності** (злиття ознак протилежних статей) в обрядах переходу.

Питання для самоконтролю

1. Одяг як знак культурного статусу людини.
2. Одяг як репрезентант тіла на рівні культури.
3. Яке уявлення лежить в основі традиції обов'язкового переодягання лімінальних осіб?
4. Поясніть яким чином одяг творить нове соціальне тіло?
5. Відсутність поясу як ознака ентропії.
6. Яким чином образ недовзутості моделює ситуацію порубіжності?
7. Кокономорфність як символічна характеристика тіла лімінальних персонажів.
8. Назвіть форми символічної імітації народження дитини батьком. З якою метою це відбувається?

Тестові завдання для перевірки знань

- 1. Який ритуальний сенс мало використання старого, ношеного одягу батьків для новонародженої дитини?**
 - A. Старий одяг був м'якшим і не подразнював шкіру немовляти
 - B. Щоб показати, що дитина ще не є повноцінним членом суспільства
 - C. Це робилося виключно через бідність та економію
 - D. Щоб передати дитині «справжнє» тіло, позитивно скерувати її розвиток
- 2. Чому, згідно з дослідженнями Марії Маєрчик, в українських обрядах покійника одягали в новий, ніколи не ношений і не праний одяг?**
 - A. Тому що старий одяг покійного спалювали, щоб знищити хвороби
 - B. Щоб підкреслити перехід у новий статус і не залишити зв'язку з функціональним світом живих
 - C. Щоб покійник виглядав охайно та святково на похороні
 - D. Це була вимога християнської церкви для проведення обряду поховання
- 3. Що символізувало поступове збільшення кількості елементів одягу в дитини з віком?**
 - A. Поступове набуття дитиною соціального статусу та нових функцій у суспільстві

В. Лише практичну необхідність, оскільки старші діти виконували більше роботи поза домом

С. Підвищення добробуту родини, яка могла дозволити собі більше одягу

Д. Нарощування захисного шару через страх перед нечистою силою

4. Яка дія з поясом у весільному або родильному обряді символізувала лімінальний стан та відкритість до потойбічного світу?

А. Зняття пояса або його відсутність

В. Надягання двох поясів одночасно

С. Використання пояса червоного кольору

Д. Зав'язування пояса на спині, а не спереду

5. У традиційній культурі людина, позбавлена одягу, «виключалася» зі світу людей. Чим вона сприймалася в такому випадку?

А. Як особа, що втратила майновий статус

В. Як представник світу природи або іншого світу

С. Як об'єкт осуду

Д. Як маргіналізований суб'єкт

6. Яке вірування лежало в основі звичаю, за яким безплідна жінка мала одягати сорочки багатодітних жінок?

А. Уявлення, що через одяг можна перейняти тілесні властивості іншої людини, зокрема плідність

В. Це була форма психологічної підтримки, яка допомагала жінці налаштуватися на вагітність

С. Побутова практика позичання речей між родичками

Д. Символічний акт соціального благословення в межах жіночої спільноти

7. Яка ритуальна дія з одягом показує пріоритет знакової функції одягу над його прагматичною функцією?

А. Використання кожухів на весіллі у літній період

В. Постійне носіння головного убору жінками

С. Різниця в кольорі одягу між одруженими та неодруженими

Д. Носіння сорочки з широкими рукавами для зручності роботи

8. З якою магичною практикою пов'язане використання елементів одягу хворого для його лікування (наприклад, замовляння на сорочку)?

А. Імітативна магія (магія подібності)

В. Контагіозна магія (магія контакту)

С. Прогностична магія (ворожіння)

Д. Магія шкоди (чорна магія)

9. Яка закономірність простежується між «кількістю одягу» та соціальним статусом людини у традиційній культурі?

- A. Кількість одягу не мала жодного семіотичного значення
- B. Чим багатша людина, тим більше одягу вона носила
- C. Надмірна кількість одягу (або його повнота) асоціювалася з періодом репродуктивної та виробничої активності (фертильний статус)
- D. Мінімальна кількість одягу завжди відповідала найвищому статусу (аскетизм)

10. Яка спільна ознака об'єднує одяговий код дитини, старої людини та покійника?

- A. Використання одягу, зшитого тільки родичами жіночої статі
- B. Використання лише білого кольору (чистота)
- C. Мінімалізм та «зменшення» одягу, що символізує низький рівень соціалізації або вихід із неї
- D. Обов'язкова наявність кожуха як оберега

Ключ: 1 – D; 2 – B; 3 – A; 4 – A ; 5– B; 6 – A; 7 – A; 8 – B; 9 – C; 10 – C.

Рекомендовані джерела:

1. Боряк, О. (1997). *Ткацтво в обрядах та віруваннях українців (середина XIX – початок XX ст.)*. Київ. 190 с.
2. Маєрчик, М. (2011). Одяг як знак (у звичаях та обрядах). *Маєрчик М. Ритуал і тіло. Структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу*. К.: Критика. С.137 – 217.
3. Олійник, М. (2015). Етнокультурна знаковість українського одягу в міських практиках за радянських часів: етнічна й естетично-сценічна функції. *Народна творчість та етнологія*. Випуск. С.94 – 104.
4. Олійник, М. (2015). Традиційний дитячий одяг українців в умовах міської культури в другій половині XIX – на початку XX століття (на прикладі Києва). *Матеріали до української етнології*. Випуск 14. С. 129 – 141.
5. Олійник, М. (2023). Тематика війни в сучасній одяговій культурі українців. *Народна творчість та етнологія*. Випуск 3. С. 16 – 25.
6. Пономар, Л. (1997). *Назви одягу Західного Полісся*. К.: Соняшник. 182.с.
7. Пономар, Л. (2015). Знакова функція одягу в обрядовій культурі українців середини XX – початку XXI століття: прояви локальних традицій (за матеріалами експедицій). *Народна творчість та етнологія*. № 1. С. 32 – 38. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/201693>

ТЕМА 11. ГУСТАТИВНІ, ОДОРАТИВНІ, ТАКТИЛЬНІ, ФІЗІОЛОГІЧНІ, МЕНТАЛЬНІ ЗНАКИ У НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ

Густативні жести. Семантика їжі, стадіальні зміни метафори «їжі». Їстівний код у фольклорних текстах. Одоративний канал як засіб встановлення чи унеможливлення контакту (обкурювання, паління, нюхання, спалювання). Тактильні знаки у фольклорі, види доторків (доторк як перетин межі, як канал зараження). Ігри з дотиками. Фізіологічні знаки (чхання, гикавка, позіхання, свербіння, почервоніння тощо). Оніричний код.

Семінарське заняття. 7

Теоретичні питання:

1. «Текст їжі» у фольклорі.
2. Харчові табу у фольклорі.
3. Одоративні та тактильні повідомлення у фольклорі.
4. Оніричний код у фольклорі.

Завдання для самостійної роботи.

Знайдіть у фольклорних текстах приклади їстівного коду, одоративні, тактильні знаки та опишіть їх семіотичне навантаження.

Питання для самоконтролю

1. Міфологічна семантика їжі.
2. Що лежить в основі традиції ставити «могарич»?
3. Одоративний код як засіб унеможливлення чи полегшення контакту між світами.
4. Наведіть приклади тактильних знаків у фольклорі (як засобу прилучення до чогось, передачі властивостей, якостей).

Тестові завдання для перевірки знань

1. Яку функцію виконує звичай ставити могогарич або розбивати пляшку шампанського об корабель?

- A. Це виключно сучасна традиція, що не має фольклорного коріння
- B. Це спосіб перевірити якість нового предмета за допомогою ритуалу
- C. Це є жертвопринесенням духам для забезпечення довговічності предмета
- D. Це ритуал приєднання, що переводить новий предмет через густативну межу в розряд «освоєних»

2. Чому, за народними віруваннями, жінкам, у яких померли діти, не можна було їсти яблука до Спаса?

- A. Вважалося, що це загальна заборона для всіх дорослих, щоб зберегти врожай для колективного збору
- B. Яблука до Спаса вважалися отруйними і могли нашкодити здоров'ю жінки
- C. Вірили, що померлі діти на тому світі не отримають своїх яблук, якщо їхні матері з'їдять їх на цьому
- D. Це був спосіб економії продуктів для зимових заготівель

3. У казці «Гуси-лебеді» герой, щоб просуватися далі, мусить з'їсти запропоновані йому страви (яблучко, пиріжок). Який фольклорний концепт це ілюструє?

- A. Ритуальний канібалізм для отримання якостей з'їденого
- B. Календарну визначеність їжі
- C. Магічну їжу Богів, що дарує безсмертя
- D. Їстівну межу або кордон між світами

4. Який сенс вкладається в ритуал «ударити по руках»?

- A. Це форма привітання, поширена серед торговців
- B. Це спосіб передачі магічної сили від однієї людини до іншої
- C. Це тактильна ратифікація (затвердження) договірних відносин, наприклад, купівлі-продажу
- D. Це жест агресії, що символізує початок суперечки

5. Чим відрізняється міфологічна семантика їжі від сучасної утилітарної?

- A. Утилітарна семантика фокусується на смакових якостях, а міфологічна – виключно на поживних
- B. У міфології значення має лише процес приготування їжі, а не її споживання
- C. Міфологічна семантика значно ширша: їжа може дарувати безсмертя, перетворювати, вбивати, або бути засобом комунікації
- D. У міфології їжа завжди є отруйною або небезпечною

6. Яке значення у фольклорі має дотик до сліду людини?

- A. Це заборонена дія, що може накликати хворобу на того, хто торкається сліду
- B. Це спосіб визначити напрямок руху людини
- C. Це вважається образою і може викликати конфлікт
- D. Це частина магічного ритуалу, оскільки слід (як і тінь) є складовою особи і через нього можна впливати на людину

7. Чому забороняли плювати у воду, вогонь чи на землю?

- A. Тому що це могло образити персоніфіковані стихії або душі, які в них перебувають
- B. Вірили, що через слину людина втрачає свою життєву силу

- C. Це вважалося ознакою поганого виховання і засуджувалося громадою
D. Через гігієнічні міркування, щоб не забруднювати навколишнє середовище

8. Як у фольклорі одоративний (нюховий) код допомагає ідентифікувати людину в потойбіччі?

- A. Людина пахне їжею, яку вона принесла
B. Людина використовує різні одоранти, щоб замаскувати свій запах
C. Потойбічні істоти впізнають живу людину за запахом
D. Запах не відіграє ролі, важливий лише зовнішній вигляд

9. Яке значення має тактильний код (дотик) у ритуалах переходу, наприклад, на весіллі?

- A. Наречену треба щипати, щоб вона не заснула під час довгого обряду
B. Існує табу на дотик «голіруч» до наречених, оскільки їх лімінальний статус сприймається як небезпечний, використовують посередники (хустку, рукавиці)
C. Дотик до нареченої є дозволеним, оскільки її сакральний статус активує захисні механізми, які оберігають родичів від зовнішнього зла
D. Заборона дотику потрібна для того, щоб підкреслити, що наречена вже належить до іншого роду, і будь-який дотик, окрім нареченого, є порушенням майнового права

10. Яке семіотичне значення має тактильний акт об'їзду землі на коні козаками (або кидання шапки) при встановленні власності?

- A. Це ритуальний дотик, що передає силу землі людині
B. Доторкнутися до землі або охопити її периметр означає освоїти простір і оволодіти ним
C. Це демонстрація сили та вміння триматися в сідлі
D. Ознака того, що ця земля вже була у вжитку і потребує «очищення»

Ключ: 1 – D; 2 – C; 3 – D; 4 – C; 5 – C; 6 – D; 7 – A; 8 – C; 9 – B; 10 – B.

Рекомендовані джерела:

1. Бурдейна, Т. (2014). Трансляція етнокультурних сенсів через національну кухню. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 17(6), 40 – 47.
2. Івановська, О., & Оверчук, О. (2024). Борщ як фольклорний наратив, або чому борщ – український. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, (1(35)), 26 – 32. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2024.35.04>

3. Коржик , А. (2015). Харчові табу та ритуальна трапеза в українському фольклорі. *Літературознавчі студії*. Вип. 43(1). С. 331 – 338. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2015_43%281%29_44
4. Коржик, А. (2017). *Семіосфера трапези в українському фольклор: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07.* URL: <https://uacademic.info/ua/document/0417U004528>
5. Лисюк, Н. (2003). Про міфологію мимовільних фізіологічних реакцій. *Тіло в текстах культур [Текст] : зб. матеріалів наук. конф. / Упоряд. О. Боряк, М. Маєрчик ; голов. ред. Г. Скрипник ; НАН України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського, Український етнологічний центр.*
6. Лисюк, Н. (2007). До проблеми фольклорної комунікації. *Література. Фольклор. Проблеми поетики. Збірн. наук. праць*. К.: Київ. ун-т. Вип. 30, присвячений дослідженню творчої спадщини Л.Ф. Дунаєвської. С. 172 – 177.
7. Ставицька, Я. (2015). Міф і сновидіння: структура, функції, символізм / Я. Ставицька. *Україна в етнокультурному вимірі століть : збірник наукових праць : посібник для викладачів, вчителів, студентів й учнів вузів і шкіл*. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. Вип. 5 : Міфи і символіка в етнокультурі українців. С. 180-184. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12413>
8. Шевчук, Т., & Ставицька, Я. (2017). *Українська усна снотлумачна традиція початку ХХ ст. (Розвідки і тексти)*. Київ: Дуліби. 224 с.

ТЕМА 12. СИНКРЕТИЗМ КОДІВ У НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ. ПАРАДИГМАТИЧНІ ТА СИНТАГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ МІЖ ЗНАКАМИ У ТЕКСТІ КУЛЬТУРИ. СИНОНІМІЯ, ОМОНІМІЯ ТА ПОЛІСЕМІЯ ЯК РІЗНОВИДИ ПАРАДИГМАТИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ

Поліфункціональність та полісемія одиниць культурного коду. Здатність різних культурних одиниць мати спільне символічне значення та ритуальні функції. Принципи виділення семантичної та функціональної характеристики одиниць культурного коду. Синонімія знаків вербального, предметного та акціонального кодів. Функція як основна ознака формування синонімічних рядів культурних знаків.

Завдання для самостійної роботи:

Практикум 1. Синонімія знаків культури та ізофункціональність

Мета завдання: Сформувати навички структурно-семантичного аналізу обрядового тексту шляхом ідентифікації ізофункціональності (рівності функцій) знаків, що належать до різних семіотичних кодів.

Теоретичне обґрунтування: У фольклорній комунікації діє принцип трансмісійного синкретизму, при якому одна й та сама ідея (функція) може бути закодована одночасно у вербальному, предметному та акціональному каналах. Різні знаки, що виконують тотожну ритуальну функцію, утворюють парадигматичний синонімічний ряд. Ваше завдання – довести, що функція є основною ознакою, що об'єднує ці знаки.

Завдання:

1. **Оберіть одну ритуальна функцію** (можна із запропонованих зразків, можна свій варіант).

2. **Декодування синонімічного ряду.** Спираючись на етнографічні та фольклорні джерела, необхідно ідентифікувати та класифікувати щонайменше п'ять знакових одиниць, які виконують цю функцію, але належать до різних кодів.

3. **Структурування аналізу.** Результати аналізу слід представити у таблиці, послідовно заповнюючи колонки, що демонструють ізофункціональність знаків:

Код	Ідентифікований Знак (Одиниця)	Семантична характеристика (Значення)	Функціональна характеристика (Мета)
Вербальний (слово)			
Акціональний (дія/жест)			
Предметний (матеріальний об'єкт)			
Чуттєві канали (тактильний, одоративний, густативний)			

Приклад функцій

№	Назва функції	Пояснення функції
Функція 1 (Очищення)	Очищення	Створення ритуально чистого простору або зняття ритуальної нечистоти (від хвороб, смерті, зла).
Функція 2 (Перехід)	Маркування межі / Зміна статусу	Символічний перехід з одного стану в інший (дитина / дорослий, свій / чужий, дівчина / жінка).
Функція 3 (Родючість)	Провокування плідності / Примноження	Магічний вплив для забезпечення майбутнього врожаю, здоров'я, багатства або народження дітей.

Практикум 2. Парадигматика vs Синтагматика

Мета: Зрозуміти різницю між вибором знака (парадигма) та його поєднанням (синтагма).

Теоретична довідка:

- **Синтагматика (горизонталь, «І»):** Послідовність дій. *Приклад:* Спочатку сватання → потім заручини → потім весілля. Порушення порядку руйнує текст.
- **Парадигматика (вертикаль, «АБО»):** Варіанти вибору одного елемента. *Приклад:* Символ «Світового дерева» може бути представлений: вербою, вишнею, дубом або вишитим рушником з деревом.

Завдання:

1. **Синтагматичний ланцюжок:** Відтворіть правильну послідовність дій при входженні в нову хату (можете обрати інший обряд). Що станеться, якщо змінити порядок?
2. **Парадигматичний ряд:** Назвіть варіанти предметів-оберегів, які використовують в захисних цілях (наприклад, кладуть у колиску дитині, вішають перед входом у хату/хлів тощо). Чому ці різні предмети є *синонімами* у цьому контексті?

Питання для самоконтролю

1. Чому у народній культурі слово не існує окремо від дії (чому не можна просто сказати замовляння, не виконуючи ритуальних дій)?
2. Що таке «акціональний код»? Наведіть приклад, коли жест замінює слово.
3. Як ви розумієте поняття «надлишковість фольклорного тексту»? (Коли одна і та ж ідея дублюється словом, річчю і дією одночасно для посилення магічного ефекту).
4. Чим відрізняється омонімія від полісемії у культурному тексті?
5. Охарактеризуйте як взаємодіють різні кодові системи в обрядовому комплексі.

6. Чи вербальний текст розкриває семантику обряду?
7. Проаналізуйте розподіл семантичного навантаження між обрядовими та вербальними компонентами, типи їх співвідношень (формальна тавтологія, формальний паралелізм, формально-семантичний паралелізм та ін.)
8. Охарактеризуйте змістову взаємодію вербальних формул та магічних дій.
9. Фольклорний образ/текст як підґрунтя для формування нових типів символічних значень та мотивацій в обряді.

Тестові завдання для перевірки знань

1. Парадигматичні відношення між знаками у тексті культури описують:

- A. Послідовність, у якій знаки мають бути розташовані для збереження сенсу (горизонтальна вісь)
- B. Здатність однієї знакової одиниці мати множину значень у контексті
- C. Вибір знака із сукупності можливих синонімічних варіантів (вертикальна вісь)
- D. Злитність знакових систем у єдиному комунікативному акті

2. Що руйнується при порушенні синтагматичного ланцюжка в обряді (наприклад, якщо людина увійшла в новий дім раніше, ніж було внесено ікону)?

- A. Полісемія знаків
- B. Ізофункціональність
- C. Ритуальний сюжет та магічна програма дії
- D. Принцип синонімії

3. Згідно з семіотичним аналізом, домінуюча ознака, що дозволяє об'єднати різні знаки (слово, річ, дія) у єдиний синонімічний ряд, – це:

- A. Субстанціальна тотожність матеріалу
- B. Спільна функціональна характеристика (ізофункціональність)
- C. Належність до одного вербального коду
- D. Належність до одного фольклорного жанру

4. Яке явище ілюструє той факт, що різні предмети – кожух вовною назовні, зерно, побажання «як на небі зірок» – виконують єдину функцію «Провокування плідності» в обряді?

- A. Омонімія
- B. Гіперсеміотичність
- C. Поліфункціональність
- D. Синонімія та ізофункціональність

5. Яке відношення знаків ілюструє символ «вода», який у різних контекстах може означати «очищення», «межу світів» або «плідність»?

- A. Омонімія
- B. Полісемія
- C. Синонімія
- D. Синтагматична тотожність

6. Що у семіотиці означає термін «трансмійний синкретизм»?

- A. Обмежене використання лише акустичних та оптичних кодів
- B. Передача інформації виключно через вербальний канал
- C. Злитність знакових систем та паралельне використання багатьох кодів (слово, дія, річ) в одному комунікативному акті
- D. Перевага синтагматичних відношень над парадигматичними

7. Як у фольклорній комунікації класифікується акт, коли герой промовляє словесну формулу (Вербальний код), а казкова хатинка розвертається до нього фасадом (Акціональний код)?

- A. Компенсаторна (симетрична) комунікація
- B. Парадигматична синонімія
- C. Асиметрична (симпрактична) комунікація
- D. Гіперсеміотичність вербального коду

8. Що є характерною особливістю гіперсеміотичності невербальних засобів у традиційній культурі?

- A. Знак втрачає своє основне значення і набуває нове
- B. Одиниці плану вираження з однієї області (зокрема незнакової) включаються в план змісту іншої області (наприклад, мимовільна реакція стає знаком)
- C. Знак розпадається на два непов'язаних значення (омонімія)
- D. Знак завжди супроводжується вербальним коментарем для пояснення

9. Який комунікативний код використовується для заподіяння магічної шкоди у терміні «пристріт»?

- A. Тактильний (дотик)
- B. Вербальний (слово)
- C. Фізіологічний (реакція)
- D. Оптичний (погляд)

10. У контексті «гіперсеміотичності» невербальних засобів, мимовільна фізіологічна реакція (наприклад, свербіж лівої долоні) набуває статусу:

- A. Одиниці плану вираження, що не має змісту.
- B. Знака-повідомлення, що сигналізує про майбутній прибуток/витрати.
- C. Знак, що належить виключно до акціонального коду.
- D. Прикладу омонімії.

✓ Ключ: 1 – С; 2 – С; 3 – В; 4 – D; 5 – В; 6 – С; 7 – С; 8 - В; 9 – D; 10 – В.

Рекомендовані джерела:

1. Александрова, М., Шолуха, Н. (2022). Традиція як спосіб трансляції культурних кодів у сучасній українській культурі (конотації народного костюма). *Культура України. Культурологія*. № 75. С. 22 – 29. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.075.03>
2. Афоніна, О. (2017). *Коди культури і «подвійне кодування» в мистецтві: монографія*. Київ : НАКККіМ. 314 с.
3. Ковалинська, І. (2014). *Невербальна комунікація*. Навч. посібник. К.: Вид-во «Освіта України». 289 с
4. Лисюк, Н. (2007). До проблеми фольклорної комунікації. *Література. Фольклор. Проблеми поетики. Збірн. наук. праць*. К.: Київ. ун-т. Вип. 30, присвячений дослідженню творчої спадщини Л.Ф. Дунаєвської. С. 172 – 177.
5. Личкова, В. (2017). Семіотика етнокультури (на прикладі знака Коня і сигнатури Семаргла в художній етнокультуролографії). *Трансформаційні процеси в мистецькій освіті та культурі України XXI століття* : Зб. матеріалів Міжн. наук.-творч. конф., Одеса, Київ, Варшава, 25–26 квітня 2017 р. Київ : НАКККіМ. С. 19–22.

СХЕМА ФОРМУВАННЯ ОЦІНКИ

Форми оцінювання: Рівень досягнення всіх запланованих результатів навчання визначається за результатами написання письмових контрольних робіт, індивідуальних завдань та під час усних відповідей.

Семестрову кількість балів формують бали, отримані студентом у процесі засвоєння матеріалу з усіх тем двох змістових частин та виконання індивідуальних робіт. Студенти, які набрали сумарно меншу кількість балів ніж *критично-розрахунковий мінімум – 36 балів* до складання іспиту не допускаються. Рекомендований мінімум для допуску до іспиту – *36 балів*. Для студентів, які упродовж семестру не досягли мінімального рубіжного рівня оцінки (36 балів) у кінці семестру проводиться підсумкова семестрова контрольна робота або оцінюються індивідуальні роботи за темами курсу. Максимальна оцінка за додаткові форми оцінювання не може перевищувати 40% максимальної підсумкової суми балів за семестр (24 бали).

Критерії оцінювання:

1. Усна відповідь:

4 бали – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, використовуючи обов'язкову та додаткову літературу;

3 бали – студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, допускаються несуттєві неточності;

1-2 бали – студент не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань, має суттєві помилки у відповіді, без використання основної і додаткової літератури, посилання на неідентифіковані І-net джерела, артикуляція відповіді з гаджета.

2. Індивідуальне завдання (презентація):

Презентація оцінюється з урахуванням рівня засвоєння теоретичного матеріалу, коректності застосування семіотичного методу, логіки подання матеріалу, аргументованості висновків і якості візуального та усного представлення результатів роботи.

4 бали (високий рівень) – студент демонструє повне та глибоке розуміння теми, вільно володіє понятійно-термінологічним апаратом семіотики культури. Матеріал подано логічно, структуровано й аргументовано; чітко окреслено об'єкт і мету аналізу, виокремлено знаки, культурні коди тощо, простежено їхню взаємодію в межах конкретного культурного тексту. Семіотичний аналіз є методологічно коректним і аналітично обґрунтованим. Візуальний матеріал презентації (схеми, таблиці, ілюстрації) використано доцільно та аналітично. Студент робить самостійні

узагальнення, впевнено відповідає на запитання, використовує обов'язкову й додаткову наукову літературу. Презентація має дослідницький характер і виконана самостійно.

3 бали (достатній рівень) – студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом і загалом правильно застосовує семіотичні поняття та категорії. Структура презентації є логічною, однак аналіз може бути недостатньо глибоким або не повністю аргументованим. Семіотичний метод використано коректно, проте з обмеженим рівнем інтерпретації. Візуальний матеріал здебільшого відповідає змісту, але не завжди працює як аналітичний інструмент. Використано обов'язкову літературу. Допускаються несуттєві неточності у формулюваннях або висновках. Презентація загалом відповідає вимогам і демонструє самостійність виконання.

2 бали (базовий рівень) – тема розкрита частково. Студент відтворює окремі теоретичні положення курсу, але застосування семіотичного методу є поверховим або фрагментарним. Аналіз знакових систем зведений до опису матеріалу без глибокої інтерпретації. Термінологія використовується непослідовно. Візуальні матеріали мають допоміжний або формальний характер. Висновки загальні або слабо аргументовані. Робота свідчить про обмежений рівень самостійності.

1 бал (мінімальний рівень) – тема презентації розкрита дуже поверхово. Теоретичні положення курсу відтворюються фрагментарно або репродуктивно. Семіотичний метод застосовується формально або епізодично. Аналіз знаків і кодів є обмеженим або непослідовним. Висновки відсутні або декларативні. Робота свідчить про мінімальний рівень самостійності.

0 балів (незадовільно) – завдання не виконано або виконано формально. Студент не демонструє розуміння теми, семіотичний аналіз відсутній. Робота не відповідає методичним вимогам або має несамостійний характер.

Індивідуальне завдання (письмовий практикум):

Письмовий практикум оцінюється за рівнем методологічної коректності семіотичного аналізу, повнотою розкриття теми, логікою викладу, аргументованістю висновків, самостійністю та якістю роботи з джерелами.

4 бали (високий рівень) – практикум виконано повністю та відповідно до методичних вимог. Студент демонструє глибоке розуміння семіотики культури як методології дослідження. Чітко визначено об'єкт, предмет і мету аналізу; коректно відібрано емпіричний матеріал, послідовно застосовано семіотичний інструментарій; виокремлено культурні знаки, коди та рівні смислу. Робота містить самостійні аналітичні спостереження, коректні інтерпретації та аргументовані висновки. Використано обов'язкову й додаткову наукову літературу з дотриманням академічної доброчесності. Виклад логічний, послідовний і термінологічно коректний.

3 бали (достатній рівень) – робота загалом відповідає поставленому завданню. Студент демонструє достатній рівень володіння теоретичним

матеріалом і загалом правильно застосовує семіотичний метод, хоча аналіз не завжди є системним або глибоким. Використано основні поняття курсу та обов'язкову літературу. Висновки сформульовано, але вони мають узагальнений характер. Допускаються незначні неточності у структурі, аргументації або термінології.

2 бали (базовий рівень) – практикум виконано частково. Студент поверхово володіє навчальним матеріалом. Семіотичний аналіз є фрагментарним або формальним, переважає описовий рівень. Понятійний апарат використовується непослідовно. Висновки слабо аргументовані або не пов'язані з поставленими завданнями. Рівень самостійності виконання обмежений.

1 бал (мінімальний рівень) – робота демонструє мінімально допустимий рівень опанування матеріалу. Студент відтворює окремі теоретичні положення без належного розуміння семіотичного методу. Аналіз знакових систем є епізодичним або декларативним. Структура роботи порушена, висновки формальні або відсутні. Робота свідчить про мінімальний рівень самостійності.

0 балів (незадовільно) – практикум не виконано або виконано формально. Семіотичний аналіз відсутній, зміст не відповідає темі та методичним вимогам. Робота має несамостійний характер або містить грубі методологічні помилки.

3. Модульна контрольна робота у формі тестів:

10 балів – студент дав правильну відповідь на кожне із 20 (0,5 б. питання) тестових завдань, що становить 100 %.

6 балів – студент дав правильну відповідь на 12 тестових завдань, що становить близько 60 %.

1-5 балів – студент дав правильну відповідь менше, ніж 60 % що засвідчує не засвоєння ним матеріалу, а отже і не зарахування тематичного циклу.

Модульна контрольна робота у письмовій формі:

6 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність, достовірність проведеного дослідження;

5-4 балів – студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність та достовірність проведеної роботи; допускаються несуттєві неточності;

3 бали – загалом володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань і самостійності, не спирається на необхідну навчальну літературу, робота містить суттєві неточності;

2-1 бали – не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань; демонструє несамостійність у виконанні завдань.

Підсумкове оцінювання у формі іспиту: максимальна кількість балів на іспиті – 40 балів, мінімальна кількість балів, які додаються до семестрових – 24 бали.

Студенти, які набрали сумарно меншу кількість балів ніж *критично-розрахунковий мінімум – 36 балів* до складання іспиту не допускаються. Рекомендований мінімум для допуску – *36 балів*.

Іспит відбувається у тестовій формі (відкриті та закриті питання). Екзаменаційний тест має 30 завдань, 29 тестових питань і одне відкрите, яке оцінюється максимально 10 балами.

Критерії оцінювання відкритого завдання:

Відкрите завдання на іспиті передбачає самостійний семіотичний аналіз запропонованого культурного матеріалу (тексту, обрядової дії, символу, предмета, візуального або акціонального фрагмента) за зразком, поданим у посібнику. Оцінювання здійснюється з урахуванням повноти розкриття завдання, методологічної коректності семіотичного аналізу, логіки викладу, аргументованості інтерпретацій і якості висновків.

10 балів (відмінний рівень) – студент чітко й коректно визначає тип знака, його значення та функції, демонструючи глибоке розуміння семіотичного підходу. Аналіз є методологічно послідовним і структурованим: знак розглянуто в системі культурних кодів, ураховано контекст функціонування та багаторівневність значень. Інтерпретація аргументована, самостійна, із чіткими та логічними висновками.

9 балів (дуже високий рівень) – тип знака, його значення та функції визначено правильно. Аналіз загалом відповідає семіотичному методу та вимогам до завдання. Можлива незначна недостатність глибини інтерпретації або менш розгорнута характеристика функцій знаку, що не впливає на загальну коректність відповіді.

8 балів (високий рівень) – тип знака визначено коректно, значення та функції окреслено правильно, але подано узагальнено. Аналіз є логічним, проте не всі смислові рівні або контекстуальні зв'язки знаку розкрито повною мірою. Висновки сформульовані, але мають загальний характер.

7 балів (достатній рівень) – тип знака визначено правильно. Значення та функції окреслено загалом коректно, однак із недостатньою аргументацією або без урахування ширшого культурного контексту. Аналіз має спрощений характер, проте відповідає мінімальним вимогам семіотичного аналізу.

6 балів (середній рівень) – тип знака визначено правильно, однак характеристика його значення або функцій є неповною чи поверховою. Аналіз зводиться переважно до опису без розгорнутої інтерпретації. Допускаються окремі неточності у формулюваннях.

5 балів (базовий рівень) – тип знака визначено з незначними помилками або без чіткого обґрунтування. Значення й функції окреслено фрагментарно. Семіотичний аналіз є формальним і непослідовним.

4 бали (мінімально достатній рівень) – тип знака визначено частково або неточно. Значення чи функції згадано, але без пояснення їхньої ролі у поданому контексті. Аналіз поверховий і зведений до окремих спостережень за зразком.

3 бали (низький рівень) – тип знака визначено помилково або невпевнено. Значення та функції знаку не розкрито або подано некоректно. Відповідь фрагментарна, без цілісного семіотичного аналізу.

2 бали (дуже низький рівень) – студент не може коректно визначити тип знака. Аналіз обмежується загальним описом об'єкта без семіотичної інтерпретації. Значення та функції не визначено.

1 бал (мінімальний рівень) – відповідь має формальний характер. Тип знака названо випадково або без зв'язку з аналізом. Значення та функції фактично не визначено.

0 балів (незадовільно) – завдання не виконано або відповідь не стосується семіотичного аналізу.

Якщо студент на іспиті набрав менше 24 балів (а це 60% від 40 балів, відведених на іспит), то вони не додаються до семестрової оцінки незалежно від кількості балів, отриманих під час семестру, а в екзаменаційній відомості у графі «результуюча оцінка» переноситься лише кількість балів, отриманих під час семестру.

При простому розрахунку отримаємо:

	Змістова частина 1	Змістова частина 2	Іспит	Підсумкова оцінка
Мінімум	18	18	24	60
Максимум	30	30	40	100

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ІСПИТУ

Іспит відбуватиметься у письмовій формі. Теоретичні питання у формі тесту. Одне відкрите практичне завдання. За тестові завдання максимальний бал – 30, за практичне – 10 балів.

Зразок практичного завдання:

Визначте, які знаки є в тексті та охарактеризуйте їх семіотичне навантаження.

*А наша бабусенька готовусенька:
Да скоресенько вшеметалася (одяглася);
В однім чоботі та й без поясу,
Вона йде, простиру несе.*

Зразок аналізу тексту:

Це текст хрестильної пісні. У цьому зразку через вербальний код ми можемо побачити прояви вестиментарного коду. У зразку присутні вестиментарні знаки – *в однім чоботі, без поясу*. Семіотичний статус речей прочитується в контексті ритуального тексту родильного обряду, що засвідчено у вербальному тексті. *В однім чоботі* – ознака недовзутості, що вказує на ситуацію порубіжності. На думку М. Маєрчик, що підтверджує, власне, аналіз ритуального тексту, черевик як знак культури символізує приналежність до світу людей, а боса нога – приналежність до потойбіччя. Стан баби повитухи (і породілі) є пограничним, по обидва боки життя і смерті.

Семіотичне навантаження поясу в традиційній культурі полягає у його прочитанні, як серединної ланки світобудови (якщо порівняти структуру одягу з тричленою структурою Всесвіту), відсутність поясу вказує на зміну, перетворення стану. В родильному ритуальному тексті пояс був своєрідним ключем, що замикав / відмикав пологовий шлях. Тож ці знаки в тексті вказують на пограничний стан баби повитухи, а не є просто описом зовнішнього вигляду.

Основні питання з курсу:

- а. Що таке семіотика і чому її вважають наукою міждисциплінарного характеру?
2. Охарактеризуйте предмет та об'єкт семіотики.
3. Які основні завдання семіотики культури як наукової дисципліни?
4. Хто був засновником Тартуської семіотичної школи, і в чому полягають її ключові ідеї?
5. Які особливості має Американська семіотична традиція у вивченні культури?

6. Які дослідники входили до Польського семіотичного гуртка і які проблеми вони вивчали?
7. Яка роль Міжнародної асоціації семіотичних досліджень (IASS) у розвитку семіотики?
8. У чому полягає відмінність між загальною семіотикою та семіотикою культури (традиційної культури)?
9. Що таке структурно-семіотичний аналіз?
10. Як за його допомогою можна досліджувати явища традиційної культури? Наведіть приклади.
11. Дайте визначення понять «знак», «сигніфікат», «денотат», «семіозис», «семіосфера», «знакова система».
12. Назвіть три види знаків за Ч. Пірсом. Знайдіть власні приклади цих різновидів у традиційній культурі.
13. Які п'ять типів знаків виокремлював Ч. Моріс?
14. Які дві основні риси знака виділяв Ф. де Сосюр?
15. Що таке нульовий знак?
16. Що таке знакова система?
17. Назвіть основні ознаки знакової системи.
18. Яка це замкнута та відкрита знакова система?
19. Охарактеризуйте поняття «текст культури» та «культурний термін».
20. Як ви розумієте явище культурно-мовного ізоморфізму?
21. Культурологічна драбина М. Толстого.
22. Розшифруйте наступні терміни: ізоглос, ізопрагм, ізодокс.
23. Де і навіщо вони використовуються?
24. Що таке код культури?
25. Які це субстанціональні та концептуальні коди?
26. Що таке мова культури? У чому її відмінність від звичайної мовної комунікації?
27. Які три основні джерела (витоки) формування міфу виділяють дослідники?
28. Які одиниці аналізу характерні для кожного з трьох витоків міфу: психологічного, структурного та історичного?
29. Чому окреме вивчення міфу в межах лише одного з підходів є недостатнім?
30. Як міф організовує навколишній світ людини та впливає на її соціальну сферу?
31. Яким чином міф виступає формою комунікації та трансляції культурного досвіду?
32. Чому міф можна вважати нульовим рівнем семіозису?
33. Як у міфі співвідносяться мова і мовлення, діахронія і синхронія?
34. Яку роль у міфі відіграє структурна жорсткість послідовності подій (наприклад, ініціація)?
35. Назвіть символічні і несимволічні «жанри» поведінки та охарактеризуйте специфіку їх взаємодії.

36. Поясніть механізми семіотичного подвоєння світу в ритуалі (використання різних знакових систем, заборони та приписи щодо застосування певних знаків, інтенсифікація засобів виразності у ритуалі, специфіка комунікації між «своїм» та «чужим» тощо).
37. Назвіть засоби забезпечення стійкості ритуального тексту у часі (дублювання інформації, її розсіювання по різних рівнях ритуального тексту та інші).
38. Чим відрізняється пам'ять культури ритуального типу від пам'яті пізніших епох?
39. Чому для культури, заснованій на запам'ятовуванні, важливі мнемонічні засоби? Наведіть приклади таких засобів.
40. Чому синтагматика ритуальних текстів має переважно часовий, а не просторовий характер?
41. Наведіть приклад «цитати з ритуалу» в побуті та поясніть, як вона змінює статус події.
42. Поясніть, чому стереотипні повідомлення можуть мати інформаційну цінність, навіть якщо не несуть нового змісту.
43. Через які кодові системи відбувається вираження акустичних знаків в традиційній культурі?
44. Поясніть чому семантика звуків є невіддільною від їх прагматики і як це впливає на їх символіку.
45. Від чого залежить сприйняття та семантика природних звуків (шумів)?
46. Назвіть семіотичні та магичні функції людського голосу.
47. Яким чином відбувається семіотизація голосу в культурі (на відміну від його використання природньою мовою)?
48. Семіотичне навантаження обрядового співу.
49. Функція звуконаслідувань у фольклорі.
50. Перелічіть і охарактеризуйте основні функції звукових знаків у традиційній культурі (апотропейна, продукуюча, лікувальна, комунікативна тощо).
51. Наведіть приклади, як голос або шум захищав людину й простір.
52. Які звуки сприяли родючості й плодючості у календарних обрядах?
53. Які звуки могли виконувати лікувальну чи очищувальну функцію?
54. Чому звук часто маркував кордон між «своїм» і «чужим» світом?
55. Чому у певні дні заборонялося співати або видавати гучні звуки?
56. Які негативні наслідки, за віруваннями, могло спричинити порушення звукової дисципліни?
57. Яку роль у ритуалах відігравали звуконаслідування?
58. Що таке «звуковий паспорт» у народів Сибіру?
59. Як спів у казках і епосі відрізнявся від оповідного тексту?
60. Як мовчання могло виступати оберегом або способом обдурити смерть/хворобу?
61. У яких випадках мовчання було умовою успіху магичної дії?
62. Уявлення про погане око як одна із універсалій людської культури.

63. Які основні ознаки пристриту в усіх відомих спільнотах виділяє К. Мелоні?
64. Яке знакове навантаження сліпоти в традиційній культурі?
65. Наведіть приклади, де погляд тлумачиться як спосіб долучення до сакрального та передачі властивостей і якостей.
66. За допомогою яких способів погляд як форма матеріального контакту підлягав регулюванню?
67. Як змінюється смисл «погляду» залежно від суб'єкта (дитина, наречена, покійник) та обставин (весілля, похорон, ворожіння)?
68. Хто вважається агентом пристриту (хто може «наврочити»)? Які соціальні та соматичні ознаки їм приписують?
69. Хто найчастіше виступає жертвою пристриту (люди/тварини/речі)? Які властивості роблять об'єкт вразливим?
70. Які часові й ситуаційні моменти (перехідні стани) роблять людей чи речі особливо вразливими до злих поглядів?
71. Як уявлення про маргінальність (статус «чужого») пов'язане з роллю можливого «винуватця» пристриту?
72. Як пояснюється механізм передачі шкідливої сили через погляд (віра в вилучення якості словом/поглядом)?
73. Як віра в пристрит виконує функцію соціального контролю та механізму маргіналізації? Наведіть приклади.
74. Які наслідки для соціальної поведінки має поширення віри в пристрит (уникання фотографування, ізоляція певних людей тощо)?
75. Яка роль заздрості та похвали в поясненні механізму пристриту?
76. Як пояснити зв'язок між заздрістю (envy) і уявленнями про «лихе око»? Чи є тут функція соціального контролю?
77. Назвіть інваріанти колірної тріади, на підставі якої будується система відносин семантики кольору в традиційній моделі світу.
78. Охарактеризуйте семіотичне навантаження чорного кольору.
79. Назвіть де найбільш яскраво простежується міфологічна семантика білого кольору.
80. Маркування яким кольором є найбільш архаїчним і універсальним способом моделювання ритуальних об'єктів? Поясніть чому.
81. Які зони в просторовому коді відповідають червоному кольору?
82. Яким чином колір може визначати зміну смислів речі?
83. Знакові функції предметів, вплетених в комунікативні акти.
84. На які групи можна розділити предмети відповідно до шкали семіотичності?
85. Охарактеризуйте утилітарну та знакову прагматику речей.
86. Коли предмет перестає бути просто річчю і стає символом? Що впливає на цей перехід – намір, контекст чи віра?
87. Фетиш визначається як «предмет, наділений сакральною або надприродною силою». Чим фетиш відрізняється від простої реліквії або символу віри?

88. Чи залежить значення речі від наміру людини, що її використовує, чи від самої природи предмета?
89. Одяг як знак культурного статусу людини.
90. Одяг як репрезентант тіла на рівні культури.
91. Яке уявлення лежить в основі традиції обов'язкового переодягання лімінальних осіб?
92. Поясніть яким чином одяг творить нове соціальне тіло?
93. Відсутність поясу як ознака ентропії.
94. Яким чином образ недовзутості моделює ситуацію порубіжності?
95. Коконорморфність як символічна характеристика тіла лімінальних персонажів.
96. Назвіть форми символічної імітації народження дитини батьком. З якою метою це відбувається?
97. Міфологічна семантика їжі.
98. Що лежить в основі традиції ставити «могарич»?
99. Одоративний код як засіб унеможливлення чи полегшення контакту між світами.
100. Наведіть приклади тактильних знаків у фольклорі (як засобу прилучення до чогось, передачі властивостей, якостей).
101. Чому у народній культурі слово не існує окремо від дії (чому не можна просто сказати замовляння, не виконуючи ритуальних дій)?
102. Що таке «акціональний код»? Наведіть приклад, коли жест замінює слово.
103. Як ви розумієте поняття «надлишковість фольклорного тексту»? (Коли одна і та ж ідея дублюється словом, річчю і дією одночасно для посилення магічного ефекту).
104. Чим відрізняється омонімія від полісемії у культурному тексті?
105. Охарактеризуйте як взаємодіють різні кодові системи в обрядовому комплексі.
106. Чи вербальний текст розкриває семантику обряду?
107. Проаналізуйте розподіл семантичного навантаження між обрядовими та вербальними компонентами, типи їх співвідношень (формальна тавтологія, формальний паралелізм, формально-семантичний паралелізм та ін.)
108. Охарактеризуйте змістову взаємодію вербальних формул та магічних дій.
109. Фольклорний образ/текст як підґрунтя для формування нових типів символічних значень та мотивацій в обряді.

ПРИКЛАД ЗАВДАНЬ ДЛЯ МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

1. Розділ семіотики, що вивчає відношення між знаком та його користувачем:

- 1) синтактика
- 2) семантика
- 3) прагматика

2. Дія знака ікона ґрунтується на:

- 1) асиметрії знака та об'єкта
- 2) фактичній подібності знака та об'єкта
- 3) асоціації по суміжності
- 4) конвенційності зв'язку форми і змісту

3. Семіозис – це

- 1) процес інтерпретації знака, породження значення
- 2) простір, заповнений різними за своєю природою знаками
- 3) розділ семіотики, що вивчає історію появи і розвитку знаків

4. Знак, форму якого сприйняти неможливо (відсутній денотат). Відсутність форми і є знак, знак того, що відсутній значущий елемент системи:

- 1) знак-ідентифікатор
- 2) знак-десигнатор
- 3) нульовий знак
- 4) прескриптивний знак

5. Форма поведінки, яка орієнтована і на ритуал, і на побут:

- 1) Ритуалізована
- 2) Ритуальна
- 3) Повсякдена
- 4) Сакральна
- 5) Профанна

6. Встановіть послідовність, рухаючись «від низу до верху» (у контексті культурологічної драбини М. Толстого)

- Народна культура
- Мікродіалект
- Макродіалект
- Культурна сім'я, група
- Ідіолект
- Елітарна культура
- Культурна спілка

7. Оберіть неправильне твердження:

- 1) Семантика слова «дерево» і семантика культурного знака «дерево» будуть збігатися в своїй референції (або денотації)
- 2) Семантика слова «дерево» і семантика культурного знака «дерево» будуть збігатися сигніфікативною частиною, або інтенсіоналом значення
- 3) Семантика слова «дерево» і семантика культурного знака «дерево» буде істотно розходитися в тому, що відноситься до іншої зони семантичної характеристики, тобто сигніфікативної частини, або інтенсіоналу значення

8. Правда/неправда

Важливою відмінністю мови культури від природної мови є те, що знаки мови культури гетерогенні, тобто мають різну природу і субстанцію навіть в межах одного, наприклад, обрядового, тексту.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Основна література:

1. Босий, О. (2011). *Священне ремесло Мокоші: Традиційні символи і магичні ритуали українців*. Кіровоград.
2. Ділі, Дж. (2000). *Основи семіотики*. Перек. з англ. та наук. ред. Анатолій Карась. Львів: Арсенал.
3. Івановська, О. (2012). *Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів*. К.: ВПК «Експрес-Поліграф».
4. Ковалинська, І. (2014). *Невербальна комунікація*. Навч. посібник. К.: Вид-во «Освіта України». 289 с
5. Кочерган, М. (2010). *Загальне мовознавство. Підручник*. Київ: Видавничий центр «Академія». С.161 – 180.
6. Несен, І. (2008). Структурно-семіотичний аналіз та його застосування в етнологічних дослідженнях. *Етнічна історія народів Європи*. Випуск 25. С. 37 – 43. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2008/25/articles/4.pdf>
7. Русавська, В. (2016). *Гостинність в українській традиційній культурі: навч. пос.* Київ : «Видавництво Ліра-К».
8. Селіванова, О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник*. Полтава: Довкілля-К. С. 122 – 139.
9. *Семіотичний аналіз явищ культури* (2021). Монографія. К.: Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. URL: http://logic.net.ua/sites/default/files/Philosophy_Institute/Semiot_analys.pdf
10. Янковська, Ж. (2021) *Символічні коди української культури: навчально-методичний посібник (для викладачів, учителів, учнів та студентів спеціальних закладів загальної середньої й вищої освіти)*. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія».
11. Chandler Daniel. *Semiotics for Beginners*. Електронне видання. URL: <http://visual-memory.co.uk/daniel/Documents/S4B/semiotic.html>

Додаткова:

1. Александрова, М., Шолуха, Н. (2022). Традиція як спосіб трансляції культурних кодів у сучасній українській культурі (конотації народного костюма). *Культура України. Культурологія*. № 75. С. 22 – 29. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.075.03>
2. Афоніна, О. (2017). *Коди культури і «подвійне кодування» в мистецтві: монографія*. Київ : НАКККіМ. 314 с.
3. Боряк, О. (1997). *Ткацтво в обрядах та віруваннях українців (середина XIX – початок XX ст.)*. Київ. 190 с.
4. Боряк, О. (2006). *Україна: етнокультурна мозаїка*. Київ : Либідь. 328с.
5. Босий, О. (2000) *Знакові функції виробів ткацтва у звичаєво-обрядовій культурі українців*. Дисерт...к.іст.н. 184 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0400U001716>

6. Булгакова, Л. (1995). Поліський рушник ХХ ст.. *Полісся України: матеріали історико етнографічного дослідження*. Львів. Вип. 2: Овруччина. С. 329 – 340.
7. Бурдейна, Т. (2014). Трансляція етнокультурних сенсів через національну кухню. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 17(6), 40 – 47.
8. Війна і міф: невідома Друга світова. Онлайн видання. URL: <https://cdvr.org.ua/29918/2022/05/25/>
9. Волкова, Г. (2021). *Ритуал у збереженні та трансляції культурних цінностей*: дис. ... док. філос. : спец. 034 – культурологія. Київ. URL: https://nakkim.edu.ua/images/Instytuty/dysertatsii/Volkova_dysertazija.pdf
10. Герус, Л. (2009). Обрядовий хліб «карачун» (взаємозв'язок символіки та пластичного трактування форми). *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*. Zielona Góra; Slupsk : Drukarnia wydawnictwo «Drukar». Т. II. S. 145 – 150.
11. Герус, Л. (2018). Хліб і тканина в обрядовості українців: функції та змістове навантаження. *Народознавчі зошити*. № 5 (143). С. 1096 – 1105. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2018-5/7.pdf>
12. Глушко, М. (2016). Дід» – традиційний хліборобський атрибут різдвяно-новорічних свят українців Надсяння. *Народна творчість та етнологія*. № 6. С. 31 – 41. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/202218>
13. Гогохія, Н. (2008). Міфологічна картина світу радянської людини 1920 – 1930-х рр. *Бахмутський шлях*. №3-4. С. 117–122.
14. Гогохія, Н. (2010). Радянські історичні міфи на сторінках української дитячої преси в другій половині 1930-х рр. *Історичні записки: Зб. наук. праць*. Луганськ, 2010. Вип. 26. С. 43 – 49. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/762-nani-hohokhiya-radyanski-istorychni-mify-na-storinkakh-ukrayinskoyi-dytyachoyi-presy-v-druhiy-polovyni-1930-kh-rr?tmpl=component&layout=default>
15. Демиденко, Г. (2018). Голосова поведінка українців і білорусів: особливості комунікативного мовчання (на матеріалі фразеології). *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Вип. 17. С. 16 – 25.
16. Зашкільняк, Л. (2009). *Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні*. Львів.
17. Зашкільняк, Л. (2015). Радянські історичні міфи в сучасній українській історіографії: «старе вино в нових міхах». *Світло й тіні українського радянського історіописання: Матеріали міжнародної наукової конференції, Київ, 22–23 травня 2013 р.* К.: Інститут історії України. С. 17 – 30. URL: <https://archive.org/details/ubl2015/page/6/mode/2up>
18. Івановська, О., & Оверчук, О. (2024). Борщ як фольклорний наратив, або чому борщ – український. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, (1(35)), 26 – 32. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2024.35.04>

19. Ігнатенко, І. (2017). *Народна медицина і магія українців*. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля.
20. Кечеджі, К. (2024). Семіотика звуку в магічно-сакральних текстах і міфологічних уявленнях : кваліфікаційна робота освітнього ступеня «бакалавр»: 034 Культурологія / наук. кер. О. Наумовська. Київ. URL: <https://ir.library.knu.ua/entities/publication/fcb1f836-80c0-403d-9630-1a4ebf62c4ac>
21. Коваль-Фучило, І. (1999). Екзистенціал мовчання в етнології та культурі. *Вісник львів. ун-ту. Серія філологічна*. Вип. 27. С. 32 – 40. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/viewFile/7556/7538>
22. Ковтун, Л. (2009) Український колористичний код світотворення. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Українознавство*. Вип. 13. С. 49 – 52.
23. Коловоротна, Н. (2013). До питання про амбівалентну сутність комунікативно значущого мовчання. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство*. Т. 21, вип. 19(3). С. 73 – 80.
24. Колотило, В., Зубрицька, Л. (2009). Архаїчні та сучасні політичні міфи: спільне та відмінне. *Філософські проблеми гуманітарних наук. Збірник праць*. Київ. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11417.html>
25. Коржик , А. (2015). Харчові табу та ритуальна трапеза в українському фольклорі. *Літературознавчі студії*. Вип. 43(1). С. 331 – 338. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2015_43%281%29_44
26. Коржик, А. (2017). *Семіосфера трапези в українському фольклор: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07*. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0417U004528>
27. Коржик, А. (2017). *Семіосфера трапези в українському фольклор: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07*. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0417U004528>
28. Корницька, (2023). Семантика кольору у декоративному мистецтві українців. *Проектування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених: Збірник наукових праць*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля». Вип. 2. С 03-06. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/items/e6a226d6-5aac-40e5-aa4e-ca657e4ede00>
29. Лисюк, Н. (2002). Прагматичні функції міфу. *Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць*. К.: ВПЦ «Київ. ун-т Т. Шевченка». С. 167-180. URL: <https://www.academia.edu/125763747/>
30. Лисюк, Н. (2003). *Матеріали до курсу «Міфологія у світлі міждисциплінарних підходів»*. Київ.
31. Лисюк, Н. (2003). Про міфологію мимовільних фізіологічних реакцій. *Тіло в текстах культур [Текст] : зб. матеріалів наук. конф. / Упоряд. О. Боряк, М. Маєрчик ; голов. ред. Г. Скрипник ; НАН України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського, Український етнологічний центр*.

32. Лисюк, Н. (2007). До проблеми фольклорної комунікації. *Література. Фольклор. Проблеми поетики. Збірн. наук. праць*. К.: Київ. ун-т. Вип. 30, присвячений дослідженню творчої спадщини Л.Ф. Дунаєвської. С. 172 – 177.
33. Литвиненко, А. (2022). Антропологія дарообміну як феномен культури. *Науковий Вісник КНУТКТ*. № 31, 2022. С. 148 – 154. DOI: <https://doi.org/10.34026/1997-4264.31.2022.267537>
34. Личкова, В. (2017). Семіотика етнокультури (на прикладі знака Коня ісигнатури Семаргла в художній етнокультуролографії). *Трансформаційні процеси в мистецькій освіті та культурі України XXI століття* : Зб. матеріалів Міжн. наук.-творч. конф., Одеса, Київ, Варшава, 25–26 квітня 2017 р. Київ : НАКККиМ. С. 19–22.
35. Маєрчик, М. (2011). Одяг як знак (у звичаях та обрядах). *Маєрчик М. Ритуал і тіло. Структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу*. К.: Критика. С.137 – 217.
36. Мандебура О. (2010). Становлення української семіотики у працях Миколи Сумцова. *Етнічна історія народів Європи*. Випуск 33. С. 53 – 58. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2010/33/articles/9.pdf>
37. Нівня, Г. (2008). *Ритуал як символічна форма соціальної комунікації* : дис. канд. філос. наук : спец. 09.00.03. Одеса. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0418U004073>
38. Нікішенко, Ю. (2004). Колір у культурній традиції українців та їх степових сусідів алтайського походження. *Східний світ*. № 1. С. 93 – 98.
39. Ніколаєва, А. (2014). *Апотропеї та нормативи у повсякденному житті українців Полісся (кінець XIX – поч. XX ст.)*. Дисерт...к.іст.н. Рукопис. 341 с.
40. Олійник, М. (2015). Етнокультурна знаковість українського одягу в міських практиках за радянських часів: етнічна й естетично-сценічна функції. *Народна творчість та етнологія*. Випуск. С.94 – 104.
41. Олійник, М. (2015). Традиційний дитячий одяг українців в умовах міської культури в другій половині XIX – на початку XX століття (на прикладі Києва). *Матеріали до української етнології*. Випуск 14. С. 129 – 141.
42. Олійник, М. (2023). Тематика війни в сучасній одяговій культурі українців. *Народна творчість та етнологія*. Випуск 3. С. 16 – 25.
43. Осіпова, Т. (2013). Невербальна комунікація в пареміях: прагматика мовчання. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Vol. I. Pp. 151 – 155.
44. Павлюк, Л. (2006). *Знак, символ, міф у масовій комунікації*. Львів.
45. Пономар, Л. (1997). *Назви одягу Західного Полісся*. К.: Соняшник. 182.с.
46. Пономар, Л. (2015). Знакова функція одягу в обрядовій культурі українців середини XX – початку XXI століття: прояви локальних традицій (за матеріалами експедицій). *Народна творчість та етнологія*. № 1. С. 32 – 38. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/201693>

47. Самара, О. (2017). Обряди з рушником: аспекти комунікації у традиційній культурі українців. *МАГІСТЕРІУМ. Випуск 68. Культурологія*. С. 95 – 101. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cf8c2a04-2294-40b6-a5f4-ca5bb509cd82/content>
48. Ставицька, Я. (2015). Міф і сновидіння: структура, функції, символізм / *Я.Україна в етнокультурному вимірі століть : збірник наукових праць : посібник для викладачів, вчителів, студентів й учнів вузів і шкіл*. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. Вип. 5 : Міфи і символіка в етнокультурі українців. С. 180-184. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12413>
49. Темченко, А. (2016). Звуконаслідування півня і ворона в обрядовій культурі слов'ян (на матеріалі лікувальних текстів). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка. Вип. 1. Ч. 3. С. 112 – 118.
50. URL: <https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/history/issue/view/111/109>
51. Тиховська, О. (2020). Етнопсихологічний аспект уявлень про «злі очі» та «вроки» у фольклорі Карпатського регіону. *Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка*. Дрогобич. Вип. 33. Том 3. С. 174 – 181.
52. Шевчук, Т., & Ставицька, Я. (2017). *Українська усна снотлумачна традиція початку ХХ ст. (Розвідки і тексти)*. Київ: Дуліби. 224 с.
53. Шкробтак, І. (2015). Предметна символіка у традиційній культурі українців. *Україна в етнокультурному вимірі століть : збірник наукових праць : посібник для викладачів, вчителів, студентів й учнів вузів і шкіл*. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. Вип. 5 : Міфи і символіка в етнокультурі українців. С. 128 – 132. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12311>
54. Alan Dundes, Wet And Dry, The Evil Eye. An Essay In Indo-European And Semitic Worldview. URL: <https://ia801505.us.archive.org/3/items/AlanDundesWetAndDryTheEvilEye.AnEssayInIndoEuropeanAndSemiticWorldview/Alan%20Dundes%20-%20Wet%20and%20Dry%2C%20the%20Evil%20Eye.%20An%20Essay%20in%20Indo-European%20and%20Semitic%20Worldview.pdf>
55. Azher Hameed Qamar (2013). The Concept of the «Evil» and the «Evil Eye» in Islam and Islamic Faith-Healing Traditions. *Journal of Islamic Thought and Civilization*. Volume 3, Issue 2. P. 44 – 53. DOI: <https://doi.org/10.32350/jitc.32.06>
56. Azher Hameed Qamar (2016). Belief in the Evil Eye and Early Childcare in Rural Punjab, Pakistan. *Asian Ethnology*. Volume 75, Number 2. 397 – 418. URL: <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu->

- [xmlui/bitstream/handle/11250/2645238/Qamar.pdf?sequence=2&isAllowed=y](https://www.academia.edu/4067771/Culture_as_Text_Reading_and_Interpreting_Cultures)
57. Bachmann-Medick, Doris (2012). Culture as Text: Reading and Interpreting Cultures. *Travelling Concepts for the Study of Culture*. С. 99-119. Режим доступа:
https://www.academia.edu/4067771/Culture_as_Text_Reading_and_Interpreting_Cultures
 58. Basso, K. (1970). To Give up on Words: Silence in Western Apache Culture. *Southwestern Journal of Anthropology*. № 26. P. 213 – 230.
 59. Berlin, B., & Kay, P. (1969). *Basic color terms: Their universality and evolution*. University of California Press.
 60. Bilgen Tuncer Manzakoglu (2016). Evil eye belief in Turkish culture: myth of evil eye bead. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*. Volume 6 Issue 2. P. 193 – 204.
 61. URL: https://www.researchgate.net/publication/303291541_EVIL_EYE_BELIEF_IN_TURKISH_CULTURE_MYTH_OF_EVIL_EYE_BEAD
 62. Gage, J. (1999). *Color and culture: Practice and meaning from antiquity to abstraction*. University of California Press.
 63. Jones, Louis (1951). The Evil Eye among European-Americans. *Western Folklore*. № 10 (1). P. 11 – 25.
 64. Morris, C. (1938) Foundations of the Theory of Signs. International Encyclopedia of Unified Science. University of Chicago Press. URL: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2364493_2/component/file_2364492/content
 65. Pastoureau, M. (2001). *Blue: The history of a color* (J. Gladding, Trans.). Princeton University Press. Pastoureau, M. (2008). *Black: The history of a color* (J. Gladding, Trans.). Princeton University Press.
 66. Pastoureau, M. (2014). *Green: The history of a color* (J. Gladding, Trans.). Princeton University Press.
 67. Pastoureau, M. (2017). *Red: The history of a color* (J. Gladding, Trans.). Princeton University Press.
 68. Pastoureau, M. (2019). *Yellow: The history of a color* (J. Gladding, Trans.). Princeton University Press.
 69. Rivers, W. H. R. (1901). Primitive color vision. *Popular Science Monthly*, 59, 43 – 58.
 70. Turner, V. W. (1967). Colour Classification in Ndembu Ritual: A Problem in Primitive Classification, Anthropological Approaches to the Study of Religion. *The forest of symbols: Aspects of Ndembu ritual*. Cornell University Press. С. 59 – 92.

WEB сторінки зарубіжних семіотичних шкіл:

71. Центр семіотичних досліджень Тартурського університету. Semiootika rakenduskeskus. URL: <https://www.serake.ut.ee/>
72. Міжнародна асоціація семіотичних досліджень. The International Association for Semiotic Studies (IASS). URL: <https://iass-ais.org/>
73. Польське семіотичне товариство. Polskie Towarzystwo Semiotyczne. URL: <http://www.pts.edu.pl/>
74. Американський журнал семіотики. The American Journal of Semiotics. URL: https://pdcnet.org/pdc/bvdb.nsf/journal?openform&journal=pdc_ajs

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Акустичний канал – передача повідомлень відбувається за допомогою звуку. Найпоширеніший вербальний код (усне мовлення) і невербальний. Будь-які звуки можуть виконувати функцію повідомлень (природні звуки, людський голос, музичні інструменти тощо). В контексті цього каналу можна говорити про звукову сигналізацію, звукові табу, відгінні акустичні дії, звукові межі тощо.

Андрогінність – одночасне використання чоловічих і жіночих ознак, елементів, атрибутів тощо. В ритуалістиці використання елементів одягу протилежної статі.

Вестиментарний код – передача інформації відбувається через одягові знаки. Через цей код відбувається передача / зчитування інформації про статус, стан, вік, соціальну та ритуальну функцію людини тощо.

Відкрита знакова система – система, яка може поповнюватися іншими знаками.

Візуальний (оптичний) канал – передача повідомлень через зір. Використовує статичні (вестиментарний, предметний та іконографічний) і кінетичні коди (сюди входять такі комунікативні засоби, як жести, пози, порухи, рухи, в т.ч. танці, дії та власне поведінкові акти, що мають високий семіотичний статус). В контексті цього каналу можна говорити про мову погляду, зорові табу, одяговий код, предметні діалоги, обереги, речі як матеріальні слова, семіотику кольору тощо.

Густативний канал – допоміжний канал, через який передаються повідомлення, пов'язані зі смаком. Тут йдеться про густативні повідомлення, густативні межі, магічну їжу, знаками слугують продукти споживання, напої тощо, які належить проковтнути.

Денотат (від лат. Denotatum – позначене, позначений предмет) – сукупність об'єктів, що позначаються знаком, предмет імені.

Закрита знакова система – система, що не поповнюється новими знаками.

Знак – матеріальний предмет (явище, подія), яким за певних умов відповідає якесь значення, що може бути чим завгодно – реальним чи вигаданим предметом, явищем, процесом, абстрактним поняттям тощо. Матеріальний предмет, що виступає в якості представника (репрезентанта), іншого предмета, властивості, чи відношення і використовується для отримання, збереження, переробки та передачі інформації.

Знаки-ікони – знаки, що відтворюють якийсь образ (звуковий, зоровий, смаковий тощо), для них характерна певна подібність з об'єктом. Найпоширеніші знаки-ікони серед зорових ті, що відтворюють розмір, колір, форму предметів. Сюди відносяться різноманітні звуконаслідування.

Знаки-індекси – знаки, пов'язані з означуваними реаліями метонімічно (суміжними зв'язками), засновані на суміжності знака і об'єкта. Наприклад, коли хтось вколе, то слідує «ой», дим над лісом як знак вогню.

Знаки-символи – знаки не мотивовані реалією, пов'язані з нею не природним зв'язком, а конвенційним (за домовленістю), характеризуються тим, що нема будь-якого зв'язку між знаком та об'єктом.

Знакова система – впорядкована сукупність знаків, що відрізняються між собою принаймні за однією якою-небудь ознакою, разом з набором правил використання цих знаків при передачі повідомлень (інформації).

Інформація – це все, що люди повідомляють один одному (навмисно або мимоволі, «машинально») або машинам. Інформація завжди має знакову природу і передається за допомогою знаків.

Канал – засіб, за допомогою якого повідомлення передається від адресанта адресату, від джерела до цільової аудиторії, своєрідна лінія зв'язку. Є фізіологічні (природні) та технічні канали.

Код – система, яка включає структуру знаків і правила її функціонування. Структура, в свою чергу, складається із самих знаків і відносин між ними (правила їх комбінування).

Кокономорфність – символічна характеристика тіла лімінальних персонажів, яка полягає у відсутності, невичленованості структури, складників, що вказує на тілесну нефункціональність. Наприклад, сповивання дитини та саван у покійників.

Комунікація – обмін значеннями (інформацією) між індивідами через посередництво загальної системи символів (знаків), мовних знаків, зокрема.

Концепт – смислове значення знака (імені), сукупність відомостей (знань) про об'єкт і його зв'язки з іншими об'єктами. Відрізняється від самого знака і від його предметного значення (денотата, об'єму поняття), ототожнюється з поняттям і сигніфікатом.

Міф – це слово, обране історією для певного соціального застосування – бути комунікативною системою; бути способом передачі повідомлень, що сприймаються миттєво, несучи сенс, і будучи вгадуваним на несвідомому рівні (Р. Барт). Слід розрізняти міф як словесну оповідь і міф як уявлення та, відповідно, міфологію як сукупність оповідань про богів, героїв або фантастичних істот і як систему уявлень про світ, обумовлену певним світоглядом або складом мислення (за Н. Лисюк).

Нульовий знак – знак, форму якого сприйняти неможливо (відсутній денотат). Відсутність форми і є знак, знак того, що відсутній значущий елемент системи. Нульовий знак не може існувати сам по собі, незалежно від інших ненульових знаків. Якщо під час привітання ви не потискаєте простягнуту руку, то це означає «не хочу вітатися» (бо ображений, знати не бажаю і т.д.).

Одоративний канал – допоміжний канал, через який передаються повідомлення, пов'язані з нюхом, запахом.

Омонімія – різновид парадигматичних відношень між знаками, за яких різні знаки мають однакову форму, але співвідносяться з різними денотатами (мають різне значення).

Парадигматичні відношення – відношення, які пов'язують знаки у структурі, встановлюються в певній системі за допомогою часткової подібності або відмінності знакових одиниць

Поліпотентність – це можливість використовувати одну і ту ж інформацію з однаковими або різними можливостями для досягнення різних цілей. Інша сторона поліпотентності – можливість використовувати в одній і тій же ситуації, для досягнення однієї і тієї ж мети, найрізноманітнішу інформацію.

Полісемія – різновид парадигматичних відношень, коли один знак може мати кілька значень.

Прагматика – вивчає особливості використання знаків у процесі комунікації, встановлює правила дій отримувача знака в контексті тої чи іншої знакової системи, вивчає відношення між знаковими системами і тими, хто ними користується.

Природний знак – реальні предмети або явища, які сигналізують про супровідні їм предмети або явища, які недоступні безпосередньому спостереженню. Форма природних знаків існує незалежно від людини – це предмети реального світу, які суспільство пристосовує для позначення, тобто, приписує їм ще й функцію знака.

Природні канали – канали трансляції інформації, які використовують вроджені, природно притаманні людині засоби для передачі повідомлень у фізичному просторі. Існує п'ять природних каналів – акустичний, візуальний (оптичний), одоративний, густативний, тактильний.

Профанна поведінка – поведінка повсякденного життя, яка не має символічного навантаження, життя між ритуалами, між вузловими точками ритуального сценарію.

Ритуал – це виконання обрядових актів, встановлених традицією, де форма виконання жорстко регламентована. Ритуал відрізняється від повсякденної поведінки тим, що це строго детермінована поведінка, в якій форми поведінки мають велике значення.

Ритуалізована форма поведінки – форма поведінки, яка орієнтована і на ритуал, і на побут. Це відбувається, коли ритуал втрачає свою самодостатність, з'являється орієнтація на потреби повсякденного побуту, що веде до виродження ритуалу.

Ритуальна поведінка – жорстко регламентована поведінка, яка характеризується високим ступенем символічності, наявна при виконанні ритуальної програми життя (колективного та індивідуального сценаріїв).

Річ-жест – це елемент предметного коду культури, що функціонує виключно у прагматичному вимірі знака (відношення знака до його користувачів та їхніх намірів). Його основна функція полягає у виконанні цілеспрямованої дії або передачі інтенції (наміру) адресанта. Річ-жест є інструментом або знаряддям комунікативного/магічного впливу, що є прямим аналогом іллокутивного акту (намір мовця) у теорії мовленнєвих актів. Як активний елемент, річ-жест робить щось або використовується для активного впливу. Його застосування несе прагмосемантичне навантаження, передаючи модальності (такі як наказ, прохання, захист, виклик, агресія тощо).

Річ-знак – елемент предметного коду, що існує в семантичному вимірі. Виконує роль носія фіксованого, конвенціонально закріпленого значення чи символу. Сприймається як об'єкт, який підлягає інтерпретації та «прочитуванню» відповідно до норм і правил певного культурного контексту.

Семантика – вивчає смисловий зміст знаків та їх комбінації, правила інтерпретації знаків.

Семіозис (гр. *semiosis* – **позначення**) – процес інтерпретації знаку, породження значення. Процес, що об'єднує певний набір компонентів: адресат, адресант, повідомлення, код, канал зв'язку.

Семіосфера – поняття, розроблене в семіотичній культурології Ю. М. Лотмана. Вчений розглядає семіосферу як «притаманний певній культурі семіотичний, знаковий простір, структурно організований природньою мовою». Це семіотичний простір, за своїм об'єктом, по суті, рівноцінний культурі, це необхідна передумова мовної комунікації.

Семіотика (від гр. *semeiotike* – вчення про знаки, гр. *Semeion* – знак) – наука про знаки та знакові системи, що зберігають і передають інформацію в людському суспільстві, в природі, в самій людині. Предметом семіотики є знаки, знакові аспекти всіх видів комунікації.

Сигніфікат (від лат. *Signification* – означуване) – сенс знака, поняття, яке відповідає знаку, спосіб, яким знак вказує місце позначуваного в системі явищ. Розглядається здебільшого як понятійний зміст мовного знака.

Синонімія – різновид парадигматичних відношень між знаками, коли два різних знака співвіднесені з одним і тим же денотатом (або сигніфікатом).

Синтагматичні відношення – відношення між знаками, які виникають як результат їх комбінування, встановлюються між послідовно розміщеними знаками, які співіснують лінійно.

Синтактика – вивчає особливості будови знаків, правила їх побудови та правила їх комбінацій, безвідносно до їх значень та будь-яких функцій знакових систем.

Структурно-семіотичний метод. Семіотичне дослідження розглядає всі феномени культури як факти комунікації, окремі повідомлення якої організуються і стають зрозумілими відповідно до певного коду. Структурний підхід пов'язаний з описом системи і передбачає виділення і опис елементів її структури з урахуванням взаємозв'язків між цими елементами, саме механізм породження текстів цікавить структуралістів. Структурно-семіотичний метод полягає в тому, що культура розглядається як величезний багатошаровий текст, записаний різноманітними кодами (шрифтами і алфавітами) в самих різних галузях – мистецтві, соціальних формах (установи, інститути), ритуалах, традиціях, міфах тощо. Структурно-семіотичний метод переводить явище з площини сукупності елементів в сферу їх знакових характеристик, які об'єднують синтактику, семантику і прагматику знаків.

Тактильний канал – передача повідомлень через доторк. До аналізу в межах цього каналу можуть бути залучені ритуали прилучення через доторк, удари різними предметами, наступання ногою, стукання головою, обійми, жести-дотики, тактильні контакти тощо, які мають знаковий характер.

Фетиш (фр. Fétiche від порт. Feitico – амулет) – матеріальний об'єкт – «видимий і відчутний» – наділений надприродними властивостями, служить означенням знаку, означуваним якого може бути і тварина, і людина (як живий, так і померлий), і дух, і якась сила, що виходить від них. Термін «фетиш» був введений у науку ще в XVIII ст. Ф. Шарль де Броссом у книзі «Про культ богів-фетишів» (1760).

Фізіологічний канал – канал через який передаються мимовільні фізіологічні реакції людського організму, які можуть розцінюватися як зашифровані повідомлення від невидимого адресата (гикавка, чхання, свербіж, жар, марення/обмирання, колоття, серцебиття, дрижаки, висипи на шкірі тощо).

Штучні знаки – знаки, які створюються людиною для вираження нового сенсу і є невіддільними від ситуацій спілкування, для яких вони були створені. Сюди можна віднести слова, жести, дорожні знаки і т.д

Штучні канали – канали, які виникли тоді, коли адресант і адресат позбавлені безпосереднього контакту, не можуть бачити і чути один одного.

Навчальне online-видання

СЕМІОТИКА НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ: ПРАКТИКУМ

Навчальний посібник

Укладачка: Наталія Хоменко

Головний редактор Online-видання
Художній редактор Online-видання

Серих Лариса
Ліє Гудзик

Цитування:

Семіотика народної культури: практикум : навч. посіб. / Укл.: Наталія Хоменко / КНУ ім. Т. Шевченка ННІ філол. Каф. фольклор-и. — Електрон. дан. — Київ : ГО «МНГ», 2026. — 102 с. : табл. — Режим доступу: <https://inter-sci-guild.org.ua/semiotyka-narodnoyi-kultury-praktykum-2026>

Видавець Online Academic Publishing Center
ГО «Міжнародна наукова гільдія» / НВЦ
Inter-Sci-Guild / <https://inter-sci-guild.org.ua/publishing>
publishing.7456@gmail.com / Telegram: @OnlinePublishing
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК 7456 від 23.09.2021 року
Sci-Book-Shop <https://inter-sci-guild.org.ua/book-shop>

🌐 **Хоменко**

Наталія Михайлівна

кандидатка філологічних наук,
асистентка кафедри фольклористики
Навчально-наукового інституту
філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

<https://orcid.org/0009-0009-5403-5456>

